

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การบริหารจัดการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะสงฆ์สังฆมณฑลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้
3. แหล่งเรียนรู้
4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
5. หลักการเบื้องต้นการประกอบอาชีพในชุมชน
6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
7. บริบทของพื้นที่ตำบลหนองเหล็ก
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ
9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะสงฆ์สังฆมณฑลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554 : 39-50) ได้จัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาคณะสงฆ์สังฆมณฑลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ไว้ดังนี้

1. สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนของประเทศที่มีอยู่ให้เข้มแข็งและมีพลังเพียงพอในการขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาคนหรือทุนมนุษย์ให้เข้มแข็ง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโลกในยุคศตวรรษที่ 21 และการเสริมสร้างปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพของคนทั้งในเชิงสถาบัน ระบบ โครงสร้างของสังคมให้เข้มแข็ง สามารถเป็นภูมิคุ้มกันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อคนและสังคมไทยหลายประการ ดังนี้

1.1 โครงสร้างประชากรมีแนวโน้มประชากรวัยสูงอายุเพิ่มขึ้น ประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงานลดลง ขาที่การย้ายถิ่นของประชากรส่งผลให้ความเป็นเมืองสูงขึ้น ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและจะเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี 2568 โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีประชากรวัยสูงอายุมากที่สุดถึงเกือบ 1 ใน 3 ของประชากรสูงอายุทั้งประเทศ ขณะที่กรุงเทพมหานครจะมีการเพิ่มขึ้นของประชากรวัยสูงอายุอย่างรวดเร็ว สำหรับโครงสร้างประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานมีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากภาวะเจริญพันธุ์ของสตรีไทยที่ลดลงต่ำอยู่ที่ 1.6 ในปี 2551 ทำให้สัดส่วนประชากร วัยเด็ก : วัยแรงงาน : ผู้สูงอายุ ลดลงจากร้อยละ 20.5 : 67.6 : 11.9 ในปี 2553 เป็นร้อยละ 18.3 : 66.9 : 14.8 ในปี 2549 ขณะเดียวกันคนไทยส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ที่ถูกต้องและเหมาะสม ส่งผลต่อความไม่สมดุลระหว่างปริมาณและคุณภาพของประชากรของประเทศ นอกจากนี้ การย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองอย่างต่อเนื่องทำให้มีการขยายตัวของความเป็นเมืองมากขึ้น โดยสัดส่วนประชากรในเขตเมืองเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 31.1 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 45.7 ในปี 2553

1.2 คนไทยได้รับการพัฒนาศักยภาพทุกช่วงวัย แต่ยังมีปัญหาด้านสติปัญญา คุณภาพการศึกษาและมีพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ ผลการพัฒนาตามช่วงวัย พบว่ากลุ่มวัยเด็ก ระดับเขาวัยเด็กมีค่าเฉลี่ยลดลงจาก 91 เป็น 88 ในช่วงปี 2540-2552 (องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้ที่ 90-110) เด็กอายุ 0-5 ปีที่มีพัฒนาการสมวัยมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 72.0 เหลือเพียงร้อยละ 67.0 ขณะเดียวกันยังมีภาวะโภชนาการเกินและโรคอ้วนจากพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสม โดยในปี 2549 เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี มีภาวะโภชนาการเกินถึงร้อยละ 10.6 และคาดว่าอีก 10 ปีข้างหน้า 1 ใน 5 ของเด็กปฐมวัยจะเป็นโรคอ้วน ส่วนเด็กวัยเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่าร้อยละ 50.0 และมาตรฐานความสามารถของผู้เรียนในเรื่องการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณ และคิดสร้างสรรค์ค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้ จากพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพทำให้เกิดปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเพิ่มสูงขึ้น อัตราการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นหญิงอายุ 15-19 ปี เพิ่มจาก 54.9 ต่อประชากรหญิงอายุ 15-19 ปีพันคนในปี 2548 เป็น 56.2 ในปี 2553 ขณะที่กลุ่มวัยทำงาน ภาพรวมกำลังแรงงานมีการศึกษาสูงขึ้น โดยปี 2553 มีกำลังแรงงานจบการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 45.4 และสัดส่วนนักเรียนสายอาชีพต่อสายสามัญอยู่ในอัตรา 40 : 60 แต่การเรียนต่อในสายอาชีพศึกษา ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนระดับกลางของประเทศ ขณะเดียวกันอัตราเพิ่มของผลิตภาพแรงงานในช่วงปี 2550-2551 โดยเฉลี่ยยังคงอยู่ในระดับต่ำเพียงร้อยละ 1.8 นับเป็นจุดอ่อนต่อการขยายการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและเพิ่มผลิตภาพโดยรวมของประเทศ อีกทั้งแรงงานในกลุ่มอายุ 25-59 ปี ที่เป็นวัยใช้กำลังแรงงานยังขาดการออกกำลังกาย โดยมีเพียงร้อยละ

ละ 19.7 เท่านั้นที่ออกกำลังกาย กลุ่มวัยสูงอายุ แม้จะมีอายุยืนยาวขึ้นแต่ประสบปัญหาการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังเพิ่มขึ้น โดยพบวาร์อ้อยละ 31.7 ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง รองลงมาคือ เบาหวาน ร้อยละ 13.3 และหัวใจร้อยละ 7.0 ส่งผลต่อภาระค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลของภาครัฐในอนาคต

1.3 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การแพร่ระบาดของยาเสพติด และการเพิ่มขึ้นของการพนันเป็นปัญหาสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน การก่ออาชญากรรมที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงปี 2548-2552 สะท้อนได้จากภาพรวมคดีอาญาที่สำคัญ ทั้งการก่อคดีต่อชีวิต ร่างกายและเพศ คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน และคดียาเสพติด โดยในปี 2548 มีจำนวน 355.9 คดีต่อประชากรแสนคน และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปี 2552 เป็น 516.7 คดีต่อประชากรแสนคน จำนวนคดีอาญาดังกล่าว เป็นคดียาเสพติดมากที่สุด โดยปี 2548 มีจำนวน 160.4 คดีต่อประชากรแสนคน และได้เพิ่มขึ้น อย่างต่อเนื่องถึงกว่าเท่าตัวในปี 2552 เป็นจำนวน 371.6 คดีต่อประชากรแสนคน ปัจจุบันปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด เป็นภัยร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ จากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนพบว่าปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษาเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 19.2 ในปี 2552 เป็นร้อยละ 51.3 ในปี 2553 นอกจากนี้ ผลกระทบจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้คนไทยเข้าสู่วงจรเสี่ยงโชคมากขึ้น เช่น เล่นพนันบอล หวยใต้ดิน หวยหุ้น เป็นต้น ทั้งนี้ จากสถิติการจับกุมคดีตามพระราชบัญญัติการพนัน พ.ศ. 2478 พบว่าในปี 2553 มีการจับกุมผู้เล่นการพนันจำนวน 163,553 คน ขณะเดียวกันกลุ่มเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มเล่นการพนันมากขึ้น

1.4 สังคมไทยเผชิญวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรม จริยธรรม มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีแนวโน้มเป็นสังคมปัจเจกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วผ่านกระแสโลกาภิวัตน์และโลกไซเบอร์ ทำให้คนไทยมุ่งแสวงหาความสุขและสร้างอัตลักษณ์ส่วนตัวผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ เกิดเป็นวัฒนธรรมย่อยร่วมสมัยที่หลากหลายในรูปแบบการรวมกลุ่มของบุคคลที่สนใจเรื่องเดียวกัน ขณะเดียวกันมีการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องมากกว่าส่วนรวม ทั้งนี้ จากการจัดอันดับคะแนนดัชนีชี้วัดภาพลักษณ์คอร์รัปชันทั่วโลกบ่งชี้ถึงความไม่สมดุลของธรรมาภิบาลการปกครองและปัญหาคอร์รัปชันในประเทศ โดยในปี 2552 ประเทศไทยได้รับคะแนนความโปร่งใส ไม่ทุจริต และคนในประเทศยอมรับไม่ได้กับการทุจริตเพียง 3.4 คะแนน จากคะแนนเต็ม 10 คะแนนจัดอยู่ในลำดับที่ 84 จาก 180 ประเทศ และอยู่ในลำดับที่ 11 ของภูมิภาคเอเชีย ขณะที่ภาคส่วนต่างๆ ได้มีการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ แต่การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยังอยู่ในระดับต่ำ โดยมีสัดส่วนมูลค่าเพิ่มขององค์กรไม่แสวงหากำไรและ

อาสาสมัครต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเพียงร้อยละ 1.6 ในช่วงปี 2549-2551 เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วมีสัดส่วนอยู่ที่ร้อยละ 4-7 และเมื่อพิจารณาจากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานด้านคนในครัวเรือนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้านชุมชนพบว่า เพิ่มขึ้นจาก 7.7 ล้านครัวเรือนในปี 2551 เป็น 8.2 ล้านครัวเรือนในปี 2552 คิดเป็นร้อยละ 96.0 และ 98.4 ของครัวเรือนทั้งหมดตามลำดับ

1.5 สื่อมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน แต่ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพคนค่อนข้างน้อย สื่อทางสังคมในปัจจุบันมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน แต่การเผยแพร่สื่อต่างๆ ยังไม่มีบทบาทต่อการส่งเสริมการเรียนรู้และคุณธรรม จริยธรรม สะท้อนได้จากรายการโทรทัศน์ ในหนึ่งชั่วโมงของรายการที่ออกอากาศทั้งหมด มีภาพของความรุนแรงมากที่สุด 3.3 ครั้ง ภาพที่ตอกย้ำการสร้างอคติเชิงลบต่อผู้อื่น จำนวน 1.3 ครั้ง ภาษาก้าวร้าว 0.3 ครั้ง ความไม่เหมาะสมทางเพศ 0.1 ครั้ง ขณะที่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางเว็บไซต์ต่างๆ ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเพศและการใช้ภาษาที่ไม่เหมาะสม และบางส่วนเป็นเว็บไซต์ที่เข้าข่ายลามกอนาจาร ใช้ภาษาที่หยาบคาย รวมถึงเนื้อหาที่รุนแรง ขณะที่เกมคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นสื่อออนไลน์ที่มีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนอย่างมาก พบว่า ปี 2550 ร้อยละ 42.2 ของเด็กและเยาวชนติดเกมออนไลน์ ซึ่งเกมส่วนใหญ่ที่นิยมเล่นเน้นการต่อสู้ ใช้ความรุนแรง มีเนื้อหาทางเพศและการใช้ภาษาในเกมที่ไม่เหมาะสมต่อการเรียนรู้และเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม

1.6 บริบทการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกก่อให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและระดับพหุภาค รวมทั้งความร่วมมือในประชาคมอาเซียน ความร่วมมือกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ประเทศไทย ทั้งแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาในประเทศไทยอย่างถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ในปี 2553 มีแรงงานข้ามชาติที่ถูกกฎหมายจำนวน 378,078 คน และผิดกฎหมายจำนวน 955,595 คน ทั้งนี้ ในปี 2558 จะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะฝีมืออย่างเสรีตามกรอบความร่วมมือประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีข้อตกลงร่วมกันถึงคุณสมบัติในสายวิชาชีพเพื่อให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานใน 7 สาขา ได้แก่ วิศวกรรม พยาบาล สถาปัตยกรรม วิชาชีพสำรวจ แพทย์ ทันตแพทย์ และนักบัญชี และในระยะต่อไปจะเปิดในสาขาอื่นๆ รวมทั้งแรงงานกึ่งทักษะฝีมือด้วย ซึ่งจะมีผลทำให้ประเทศต้องมีเกณฑ์เพื่อเป็นมาตรฐานในการประเมินความสามารถของแรงงานที่จะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคอาเซียน

2. แนวทางการพัฒนา

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มในอนาคต สะท้อนให้เห็น ความเสี่ยงที่อาจเกิดทั้งการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง สถาบันทางสังคม และปัจเจกบุคคล จำเป็นต้องเตรียมคนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโลกและภูมิภาค โดยเฉพาะใน ประชาคมอาเซียน ดังนั้น ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมุ่งเน้นการพัฒนาคนทุกช่วงวัยให้เข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการนำหลักคิดหลักปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริมสร้างศักยภาพของคนในทกมิติ ทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์ แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมและความเพียร มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคม และหนุนเสริมสถาบันทางสังคมให้แข็งแกร่งและเอื้อต่อการพัฒนาคน ดังนี้

2.1 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างโอกาสการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และองค์ความรู้ที่หลากหลาย ทั้งที่เป็น วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ใหม่

2.1.1 สร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัย ควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กร กลุ่ม บุคคล ชุมชน ประชาชน และสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย

2.1.2 ส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

1) จัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ยืดหยุ่น หลากหลาย เข้าถึงได้ง่ายที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เรียนรู้เป็นกลุ่มงานติดเป็นนิสัยใฝ่เรียนรู้

2) มีระบบเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ ปรับระบบการวัด ประเมินผลผู้เรียน และระบบการเข้ารับการศึกษาต่อให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาทางเลือกใน ประชากรทุกกลุ่มตามศักยภาพของผู้เรียน

3) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาบทเรียนผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และการใช้มาตรการทางภาษีในการสนับสนุนการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้ และเป็นช่องทางสำหรับ คนทุกกลุ่มวัยแสดงออกอย่างสร้างสรรค์

2.1.3 สนับสนุนการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และปัจจัยสนับสนุน การเรียนรู้ตลอดชีวิต

1) เสริมสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาในระดับท้องถิ่น ชุมชน และประเทศ โดยพัฒนาโครงข่ายโทรคมนาคมและบริการอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ ของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายสอดคล้องกับภูมิสังคม และพัฒนาระดับศูนย์ความเป็นเลิศด้านต่างๆ สู่ภูมิภาคและชุมชน รวมทั้งการปรับปรุงและผลักดันกฎ ระเบียบ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนมาตรฐานวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ให้เอื้ออำนวยและส่งเสริมให้เกิดการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2) พัฒนาและเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ทั่วไป อาทิ สถานศึกษา ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์กีฬา และนันทนาการ รวมทั้งเปิดพื้นที่/เวทสาธารณะให้เป็นศูนย์รวมการแลกเปลี่ยนให้กับนักคิด และนำเสนอผลงานเชิงสร้างสรรค์ โดยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เยาวชน และประชาชนให้เข้าถึงอย่างสะดวกและใช้บริการได้เต็มศักยภาพมีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

3) พัฒนานองค์ความรู้ของท้องถิ่นทั้งจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และจัดให้มีการวิจัยเชิงประจักษ์ของชุมชน การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านภาษาและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาให้เอื้อต่อการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง

4) สร้างโอกาสในการเรียนรู้และการพัฒนาคนทุกคนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเด็กเยาวชนและประชาชนที่อยู่นอกระบบ ทั้งที่เป็นเด็กในวัยเรียนที่ออกกลางคัน เด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส เพื่อส่งต่อเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือให้ได้เรียนรู้ตามศักยภาพและตามสภาพแวดล้อม รวมทั้งประชาชนที่ต้องการทักษะเพิ่มเติมในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดในระดับจังหวัดและในระดับท้องถิ่นในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบและการบริหารจัดการให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.4 พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในชุมชน

1) สนับสนุนการค้นหาอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ และปลูกฝังความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมกลไกเชิงสถาบันในชุมชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสร้างความเข้าใจในพหุวัฒนธรรม สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

2) สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเองที่คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการการเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาถอดองค์ความรู้ของชุมชนและชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเองได้ตามบริบทของพื้นที่ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ

3) ส่งเสริมการขยายผลและพัฒนาศักยภาพของคนสามวัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชนอย่างอบอุ่นและเข้มแข็งควบคู่ กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

ออซูเบลให้ความหมายการเรียนรู้ที่มีความหมาย (Meaningful learning) ว่าเป็น การเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้รับมาจากการที่ผู้สอน อธิบายสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ให้ทราบและผู้เรียนรับฟังด้วยความเข้าใจ โดยผู้เรียนเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งที่เรีญรู้กับโครงสร้างพุทธิปัญญาที่ได้เก็บไว้ในความทรงจำ ปลายจะสามารถนำมาใช้ในอนาคต ออซูเบลได้ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะอธิบายเกี่ยวกับพุทธิปัญญา

1. การเรียนรู้

ตามความหมายทางจิตวิทยา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอย่างค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือการมีประสบการณ์ จากความหมายดังกล่าว พฤติกรรมของบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้จะต้องมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1.1 พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจะต้องเปลี่ยนไปอย่างค่อนข้างถาวร จึงจะถือว่าเป็น การเกิดการเรียนรู้ขึ้น หากเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวก็ยังไม่ถือว่าเป็นการเรียนรู้ เช่น นักศึกษาพยายามเรียนรู้การออกเสียงภาษาต่างประเทศ บางคำ หากนักศึกษาออกเสียงได้ถูกต้องเพียงครั้งหนึ่ง แต่ไม่สามารถออกเสียงซ้ำให้ถูกต้องได้อีก ก็ไม่นับว่า นักศึกษาเกิดการเรียนรู้การออกเสียงภาษาต่างประเทศ ดังนั้นจะถือว่านักศึกษาเกิดการเรียนรู้ก็ต่อเมื่อออกเสียงคำดังกล่าวได้ถูกต้องหลายครั้ง ซึ่งก็คือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรนั่นเอง

1.2 พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจะต้องเกิดจากการฝึกฝนหรือเคยมีประสบการณ์นั้น ๆ มาก่อน เช่น ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ ต้องได้รับการฝึกฝน และถ้าสามารถใช้เป็นแสดงว่าเกิดการเรียนรู้ หรือความสามารถในการขับรถ ซึ่งไม่มีใครขับรถมาตั้งแต่กำเนิด ต้องได้รับการฝึกฝนหรือมีประสบการณ์จึงจะขับรถเป็น ในประเด็นนี้มีพฤติกรรมบางอย่างที่เกิดขึ้นโดยที่เราไม่ต้องฝึกฝนหรือมีประสบการณ์ ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเจริญเติบโต หรือการมีวุฒิภาวะ และพฤติกรรมที่เกิดจากแนวโน้มการตอบสนองของเผ่าพันธุ์ (ไบเบอร์ และอัลการ์ด. 1978 ; อ้างถึงในธีระพร อุวรรณโน. 2532 : 285) ขอยกตัวอย่างแต่ละด้าน ดังนี้

ในด้านกระบวนการเจริญเติบโต หรือการมีวุฒิภาวะ ได้แก่ การที่เด็ก 2 ขวบ สามารถเดินได้เอง ขาที่เด็ก 6 เดือนไม่สามารถเดินได้ฉะนั้นการเดินจึงไม่จัดเป็นการเรียนรู้แต่เกิด เพราะมีวุฒิภาวะ เป็นต้น ส่วนในด้านแนวโน้มการตอบสนองของเฝ้าพันธุ์โบเวอร์และฮิลการ์ดใช้ ในความหมายที่หมายถึงปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex) เช่น กระพริบตาเมื่อฝุ่นเข้าตา วกมือหนีเมื่อ โดนของร้อนพฤติกรรมเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้แต่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ของเฝ้าพันธุ์มนุษย์

2. ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางจิตวิทยาอาจแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

2.1 ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behavioral Theory) เป็นทฤษฎี ที่มองธรรมชาติมนุษย์ในลักษณะที่เป็นกลาง คือ ไม่ดี-ไม่เลว (Neutral-passive) การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการตอบสนอง ต่อสิ่งเร้า (Stimulus-relapse) การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง กลุ่มพฤติกรรมนิยมให้ความสนใจกับ “พฤติกรรม” มาก เพราะพฤติกรรมเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด สามารถวัดได้และทดสอบได้ ทฤษฎีในกลุ่มนี้ประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ๆ 3 แนวด้วยกันคือ ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดต์ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขและทฤษฎีการเรียนรู้ของฮัลล์ (วัชรรา ภรณ์ พิรุณ. 2553 : 29 ; อ้างอิงจากทศนา แชนณี. 2550 : 50-59)

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญานิยม (Cognitive theory) เป็นทฤษฎีที่เชื่อ ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียง เท่านั้น การเรียนรู้ของมนุษย์มีความซับซ้อนมากกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิด ที่เกิดจากการสะสมข้อมูลและการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำแลแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง (วัชรรา ภรณ์ พิรุณ. 2553 : 29 ; อ้างอิงจากทศนา แชนณี. 2550 : 59)

ทฤษฎีในกลุ่มนี้อธิบายว่า การเรียนรู้เป็นผลของกระบวนการคิด ความเข้าใจ การ รับรู้สิ่งเร้าที่มากกระตุ้น ผสมผสานกับประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของบุคคล ทำให้เกิดการเรียนรู้ ขึ้น ซึ่งการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ที่ได้รับในปัจจุบันกับประสบการณ์ในอดีตจำเป็นต้อง อาศัยกระบวนการทางปัญญาเข้ามามีอิทธิพลในการเรียนรู้ด้วย ทฤษฎีกลุ่มนี้จึงเน้นกระบวนการ ทางปัญญา (Cognitive Process) มากกว่า การวางเงื่อนไขเพื่อให้เกิดพฤติกรรม ทฤษฎีการ เรียนรู้ในกลุ่มนี้ที่สำคัญ ๆ คือ ทฤษฎีเกสตัลท์ ทฤษฎีสนาม ทฤษฎีเครื่องหมาย ทฤษฎีพัฒนาการ ทางสติปัญญาและทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (วัชรราภรณ์ พิรุณ. 2553 : 29 ; อ้างอิง จากทศนา แชนณี. 2550 : 60-78)

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ

3.1 ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning Theory) หรือแบบสิ่งเร้า ผู้ค้นพบการเรียนรู้ลักษณะนี้คือ อีวาน พาฟลอฟ (Ivan Pavlov. 1849-1936) นักสรีรวิทยาชาวรัสเซียที่มีชื่อเสียงมาก พาฟลอฟสนใจศึกษาเกี่ยวกับระบบย่อย

อาหาร โดยได้ทำการทดลองกับสุนัข ระหว่างที่ทำการทดลองพาฟลอปสังเกตเห็นปรากฏการณ์บางอย่างคือ ในบางครั้งสุนัขน้ำลายไหลโดยที่ยังไม่ได้รับอาหาร เพียงแค่เห็น ผู้ทดลองที่เคยเป็นให้อาหารเดินเข้ามาในท้องนั้น สุนัขก็น้ำลายไหลแล้ว จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจุดประกายให้พาฟลอปคิดรูปแบบการทดลองเพื่อหาสาเหตุให้ได้ว่า เพราะอะไรสุนัขจึงน้ำลายไหลทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้รับอาหาร

พาฟลอปเริ่มการทดลองโดยเจาะต่อมน้ำลายของสุนัขและต่อสายรับน้ำลายไหลออกสู่ขวดแก้วสำหรับวัดปริมาณน้ำลาย จากนั้นพาฟลอปก็เริ่มการทดลองโดยก่อนที่จะให้อาหารแก่สุนัขจะต้องสิ้นกระดิ่งก่อน (สิ้นกระดิ่งแล้วทิ้งไว้ประมาณ .25 - .50 วินาที) แล้วตามด้วยอาหาร (ผงเนื้อ) ทำอย่างนี้อยู่ 7-8 วัน จากนั้นให้เฉพาะแต่เสียงกระดิ่ง สุนัขก็ตอบสนองคือน้ำลายไหล ปรากฏการณ์เช่นนี้เรียกว่าพฤติกรรมสุนัขถูกวางเงื่อนไขหรือเรียกว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก

3.2 ทฤษฎีปัญญาทางสังคม (Social Cognitive Theory)

3.2.1 แนวคิดพื้นฐาน

1) แบบดูราที่มีทัศนะว่า พฤติกรรม (behavior หรือ E) ของมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักอีก 2 ปัจจัย คือ

1.1) ปัจจัยทางปัญญาและปัจจัยส่วนบุคคลอื่น ๆ (Personal Factor หรือ P)

1.2) อิทธิพลของสภาพแวดล้อม (Environmental Influences)

2) แบบดูราได้ให้ความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้ (Learning) กับการกระทำ (Performance) ซึ่งสำคัญมาก เพราะคนเราอาจจะเรียนรู้อะไรหลายอย่างแต่ไม่จำเป็นต้องแสดงออกทุกอย่าง เช่น เราอาจจะเรียนรู้วิธีการทុจริตในการสอยว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่ถึงเวลาสอบจริงเราอาจจะไม่ทុจริตก็ได้ หรือเราเรียนรู้ว่าการพูดจาจะแสดงกิริยาอ่อนหวานกับพ่อ แม่เป็นสิ่งที่ดี แต่เราอาจจะไม่เคยแสดงกิริยาดังกล่าวเลย

3) แบบดูราเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) สำหรับตัวแบบไม่จำเป็นต้องเป็นตัวแบบที่มีชีวิตเท่านั้น แต่อาจจะเป็นตัวแบบสัญลักษณ์ เช่น ตัวแบบที่เห็นในโทรทัศน์ ภาพยนตร์ เกมคอมพิวเตอร์ หรืออาจจะเป็นรูปภาพ การ์ตูน หนังสือ นอกจากนี้ คำบอกเล่าด้วยคำพูดหรือข้อมูลที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรก็เป็นตัวแบบได้

แหล่งเรียนรู้

1. ความเป็นมา แนวคิด และหลักในการจัดแหล่งเรียนรู้

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความสนใจในการจัดแหล่งเรียนรู้เพื่อสนองการศึกษาตลอดชีวิตตามความแตกต่างของบุคคลในระดับต่าง ๆ เป็นจำนวนไม่น้อยและนับวันจะเพิ่มพูนมากขึ้น เพราะตระหนักดีว่าเป็นวิธีการให้การศึกษาตลอดชีวิตที่ถูกต้อง ถือได้ว่าเป็นการช่วยให้เกิด

การเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคล เนื่องจากการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น ก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญา ในประเทศอังกฤษเมื่อดำเนินการเรื่อง “ปฏิรูปการศึกษา” นั้น พบว่า “การสร้างลักษณะนิสัยแห่งการเรียนรู้” สำคัญที่สุด การเรียนรู้จึงเป็น “วาระสำคัญแห่งชาติ” ที่รัฐบาลต้องดำเนินการให้ประชาชนได้เข้าใจและซาบซึ้งกับมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทรัพยากรหลักที่สำคัญที่รัฐบาลอังกฤษกำหนดบทบาทให้เป็น “ชุมพลังแห่งการเรียนรู้” เป็น “แหล่งเรียนรู้” ที่สำคัญนั้นมีอยู่หลายประเภท (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 : 7) ในต่างประเทศแหล่งเรียนรู้ปรากฏขึ้นเมื่อต้นปี 1960 แนวคิดดั้งเดิมเป็นการบูรณาการระหว่างบริการโสตทัศนูปกรณ์กับบริการห้องสมุดเข้าไว้ภายใต้หน่วยงานเดียวกัน เพื่อจะสนองความต้องการเรียนรู้ทางการศึกษาของประชาชนในชุมชน โดยบรรณารักษ์มีส่วนช่วยให้แนวคิดในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งหมดเพื่อการเรียนรู้อย่างกว้าง ๆ โดยวิธีการศึกษาอย่างอิสระ ส่วนผู้ชำนาญในด้านสื่อต่าง ๆ และด้านการอ่านได้ให้แนวคิดในการเรียนรู้โดยการใช้สื่อในรูปแบบ

2. ความหมายของแหล่งเรียนรู้

มีนักวิชาการและนักการศึกษาให้ความหมายของคำว่า “แหล่งเรียนรู้” ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

กู๊ด (Good, 1959 : 114) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำเอามาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้ เช่น พิพิธภัณฑ์ โรงมหรสพ ห้องสมุด สวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนด้วย

วิททซ์ และสคัลเลอร์ (Wittich and Schuller, 1962 : 229) ได้ให้ความหมายคำว่าแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง ประชาชน สถานที่ และสิ่งของที่อยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำเอามาใช้เพื่อให้ผู้อื่นมีประสบการณ์ตรง

นิโคลส์ (Nichols, 1971 : 341) ให้ความหมายคำว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งที่เป็นวิชาการสำหรับโรงเรียน ประกอบด้วย ประชาชน สถานที่ สิ่งต่าง ๆ และกิจกรรมทั้งหลายที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาของนักเรียนเพื่อให้เป็นพลเมืองดี

กรมสามัญศึกษา (2544 : 4) ได้ให้ความเห็นว่า แหล่งเรียนรู้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและความสามารถต่าง ๆ ที่จะช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถเป็นผู้เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเรียนรู้ตลอดชีวิต และเพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ศักยภาพอย่างเต็มความสามารถ หรืออาจกล่าวได้ว่า แหล่งเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเป็นผู้ยอมรับความเป็นจริงแห่งตน (self – actualization)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 : 3) ได้กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่า

เป็น “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” อันอาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจาก กระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน มีระยะเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการ และความพร้อมของผู้เรียน มีการประเมินและวัดผลการเรียนในลักษณะเฉพาะ สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันกับการ ประเมินผลในชั้นเรียนหรือห้องเรียนนั้น ซึ่งมีการจัดแหล่งเรียนรู้อยู่มากมายทั้งที่เป็นภาครัฐและ เอกชนโดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเป็นการเฉพาะแตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ หรือแม้แต่หอสมุดแห่งชาติ และอุทยานประวัติศาสตร์

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2544 : 6) ได้กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่า หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ แหล่งความรู้ทางวิชาการและประสบการณ์ที่ สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่าง กว้างขวาง และต่อเนื่องจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็น บุคคลแห่งการเรียนรู้

ชัยพจน์ รักราม (2542 : 31-32) การเรียนรู้ในโลกปัจจุบันนั้นมุ่งเสริมสร้างให้ ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรือได้รับความรู้จากครูในห้องเรียนเท่านั้น แต่สามารถเรียนรู้ได้จากแหล่งต่าง ๆ ที่มีอยู่รอบตัว ได้แก่ พ่อแม่ ชุมชน เพื่อน สถาบันทาง ศาสนา การอ่านหนังสือพิมพ์ ดูโทรทัศน์ และทันสมัยที่สุดคือ การใช้คอมพิวเตอร์และเข้าสู่ระบบ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งทุกคนจะได้รับความรู้ตามที่ตนต้องการ การเรียนรู้จึงสนุก ไม่เกิด ความเครียด

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย (2541 : 104) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในห้องถิ่น หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเอง เมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ด้วยทางประสาทสัมผัสแล้วจะทำให้เกิดความรู้ ความ เข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไปต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ช่วยให้ทันโลก ทันเหตุการณ์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุข

อรพรรณ พรสีมา (2530 : 15) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้เป็นการจัดประสบการณ์และ เครื่องมือที่เหมาะสมในการสอน ตลอดจนการจัดสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการเรียนการสอนด้วย

ไชยยศ เรืองสุวรรณ (2533 : 21) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง การจัดรวบรวม ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ ในรูปแบบของข้อมูลความรู้ วัสดุ สิ่งประดิษฐ์คิดค้น หรือมรดกทาง สติปัญญา เพื่อการเผยแพร่ในการจัดแหล่งข้อมูล จัดสถานที่หรือจัดแสดงเพื่อการเรียนรู้ตาม ความต้องการของผู้เรียน เช่น ห้องสมุด หอจดหมายเหตุ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สถาบันวิทยบริการ

ศูนย์การเรียนรู้ สวนพฤกษชาติ สวนสาธารณะ อุทยานการศึกษา อุทยานวิทยาศาสตร์ สถานปฏิบัติการณ์ ศูนย์กีฬา นันทนาการ

จากความหมายของแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งที่มีข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ตรง วัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น สมาคม บุคคล สถานที่ สถาบัน หน่วยงานและวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น เทคโนโลยี สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ กิจกรรม ประเพณี หรือการดำรงชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นที่มีคุณค่า ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวาง และต่อเนื่อง เกิดกระบวนการเรียนรู้และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

3. ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาภาคบังคับในรั้วโรงเรียนไม่ได้ทุกคนต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้นแหล่งความรู้ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด และความพร้อม ผู้รู้และนักการศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ ดังนี้

นิวัต อรรถบถกุล (2536 : 15-16) กล่าวว่า แหล่งความรู้มีความสำคัญ คือ เป็นสถานที่ที่ประชาชนในหมู่บ้านได้ร่วมแรง ร่วมคิด ร่วมทำ โดยได้มีการบริจาคทรัพย์ สิ่งของ ร่วมมือเสียสละกำลังกายในการจัดสร้างอาคารสถานที่ขึ้นมา สำหรับเป็นสถานที่ให้ความรู้ ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยมีสื่อประเภทสิ่งพิมพ์และอาจมีสื่อเทคโนโลยี วิทยุ โทรทัศน์ ของจริง ของจำลอง การสาธิตต่าง ๆ ไว้บริการ โดยสื่อบางส่วนได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทางราชการและเอกชน และสื่ออีกบางส่วนได้รับการบริจาคจากประชาชนทั่วไป เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้มีโอกาสฝึกอ่าน เขียน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

นฤมล ดันธสุเรศษย์ (2533 : 6-7) กล่าวไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งวิทยาการ ในชุมชนมีความสำคัญ คือ

1. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศและวัย
2. เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบ
3. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่น การเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้ หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่าง ๆ

4. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์ของใช้ต่าง ๆ เช่น โต้ะ แก้ว การทำอาหาร ขนม หรือ ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

5. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้น และยังมีของจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐ์กรรมชิ้นใหม่โดยดูจากวีดิทัศน์ ภาพยนตร์ นิทรรศการ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งวิทยาการประเภทนี้จะเป็นสื่อต่าง ๆ ที่มีความสำคัญเฉพาะในหลาย ๆ ด้าน คือ

5.1 เป็นแหล่งให้ข่าวสารเปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นตน ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องสำคัญ ช่วยยกระดับความมุ่งมั่น โดยการเสนอภาพในอุดมคติหรือเสนอผลสำเร็จ และความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศของการพัฒนาด้วย

5.2 เป็นสิ่งช่วยเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมเพื่อให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ แนวคิดใหม่ ๆ เกิดมุมมองใหม่ ๆ

5.3 เป็นสื่อการสอนสมัยใหม่ที่ให้ทั้งความรู้ ก่อให้เกิดทักษะ ช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น

4. ประเภทของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้เป็นแหล่งวิทยาการที่มีความหมายกว้างขวาง จึงมีนักการศึกษาหลายคนได้จัดประเภทของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545 : 15) ได้จัดประเภทของแหล่งเรียนรู้ไว้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้จากสภาพจริง อาทิ อุทยานแห่งชาติ สวนพฤกษศาสตร์ ภูเขา ทะเล แม่น้ำ ลำคลอง ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ฯ

2. แหล่งการเรียนรู้ที่จัดสร้างขึ้น ซึ่งมีทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ได้สะดวกรวดเร็ว

2.1 แหล่งการเรียนรู้ในสถานศึกษา ได้แก่ ห้องเรียน ห้องสมุด ห้องศูนย์วิชาการ ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ สวนวิทยาศาสตร์ สวนวรรณคดี สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สนามกีฬา

2.2 แหล่งการเรียนรู้นอกสถานศึกษา ได้แก่ ศาสนสถาน พิพิธภัณฑ์ สถาบันค้นคว้าวิจัย สถานประกอบการ แหล่งวิทยาการ แหล่งบริการ สวนสาธารณะ สวนสัตว์

ห้องสมุดประชาชน เรือห้องสมุด รถห้องสมุดเคลื่อนที่ ศูนย์กีฬา ศูนย์การค้า เครือข่าย อินเทอร์เน็ต

3. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เช่น บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาทางภาษา เพลงพื้นเมือง พิธีกรรมต่าง ๆ ฯลฯ ศิลปินแห่งชาติ บุคคลตัวอย่างทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

ขวัญชิตา สุวรรณเลิศ (2548 : 15) แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเราทุกหนทุกแห่ง จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประเภท ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ได้ ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการ ได้แก่ สถานที่ต่าง ๆ ภายในโรงเรียนและชุมชน เช่น ห้องสมุด วัด ตลาด ไร่ค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น

2. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง คลอง สวนสาธารณะ ป่า ต้นไม้ ไร่ ไร่นา อุทยานแห่งชาติ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น

3. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น หนังสือ ตำรา วารสาร นิตยสาร สิ่งพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณา รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย เกมคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ

สิริยุพา ศกุนตะเสฐียร (2545 : 23) สรุปประเภทของแหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่สัมพันธ์กับแนวคิดนักวิชาการ สรุปได้ 4 ประเภท คือ

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติหรือทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา น้ำตก ทะเล ป่าไม้ ป่าชายเลน ดิน หิน แร่ พืช สัตว์ แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง ทะเล อ่าว แสงแดด อากาศ รวมถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

2. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ พิเศษ ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งแบ่งออกเป็นวิทยากรทั้งในและนอกท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่มีความสำเร็จ ในการประกอบอาชีพ ด้านธุรกิจ ด้านอุตสาหกรรม ด้านการเกษตร ช่างฝีมือ นักดนตรี จิตรกร นักกีฬาอาชีพ นักธุรกิจ นายธนาคาร บุคคลที่เป็นตัวแทนทางราชการ ได้แก่ ตำรวจ ทหาร อนามัย พนักงานดับเพลิง ศึกษานิเทศก์ พัฒนาการ บุคคลที่เป็นตัวแทนองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ เทศบาล นักการเมืองบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ แม่ชี

3. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ สถาบัน หน่วยงาน ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์หอศิลป์ ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียน สถานประกอบการ วัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา ปุชนีย์สถาน ห้องฟ้าจำลอง สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ ตลาด สถานที่สำคัญทางราชการ เป็นต้น

4. แหล่งเรียนรู้ทางด้านเทคโนโลยี กิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่
 โสตทัศนอุปกรณ์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งทีแสดงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและ
 นวัตกรรม วัสดุอุปกรณ์ที่เป็นเทคโนโลยีพื้นฐาน กิจกรรมการเคลื่อนไหวที่แก้ไขปัญหาและ
 ปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น การรณรงค์เพื่อความสะดวก การส่งเสริมสนับสนุนการ
 เลือกตั้งหรือกระบวนการประชาธิปไตยในท้องถิ่น วัฒนธรรม พิธีหรือประเพณีต่าง ๆ ใน
 ท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิต การละเล่นพื้นเมือง เป็นต้น

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวจนัง (2545 : 19) ได้แบ่งแหล่งเรียนรู้ออกเป็น 2
 ประเภท คือ แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน และแหล่งเรียนรู้นอกสถาน ตัวอย่างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน
 ได้แก่ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องหมวดวิชา ห้องสมุดเคลื่อนที่ มุมหนังสือในห้องเรียน ห้องพิพิธภัณฑ์
 ห้องมัลติมีเดีย ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องอินเทอร์เน็ต ศูนย์วิชาการ ศูนย์วิทย-บริการ ศูนย์โสตทัศน
 ศึกษา ศูนย์สื่อสารการเรียนการสอน ศูนย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน สวนพฤกษศาสตร์
 อุทยานวิทยาศาสตร์ ศูนย์กีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด ครอบครัว ชุมชน สถานประกอบการ
 องค์กรภาครัฐและเอกชน ฯลฯ

จาโรลิแม็ค (Jarolimex. 1969 : 189) จำแนกแหล่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเภทที่เป็นวัสดุในการอ่าน (Reading materials) ได้แก่ หนังสือ วารสาร
 จุลสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ
2. ประเภทที่ไม่ใช่วัสดุในการอ่าน (Non-reading materials) ได้แก่ ภาพยนตร์
 รูปภาพ फिल्मสตริป เครื่องบันทึกเสียง แผนที่ ลูกโลก และแหล่งวิทยาการอื่น ๆ

นิโคลส์ (Nichols. 1971 : 342) ได้แบ่งประเภทของแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ดังนี้

1. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา ชาวนา
 พนักงานซื้อขาย และบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม
2. พ่อแม่ หรือผู้ปกครอง
3. ตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ตัวแทนของสังคม ท้องถิ่น เทศบาล ศูนย์
 วัฒนธรรม หรือหน่วยงานอื่น ๆ
4. ผู้แทนทางด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจ
 การค้าขาย หรือโรงงานอุตสาหกรรม เช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่าง ๆ
5. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทศมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น
6. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการ
 สถานศึกษา คณะที่ปรึกษาโรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน

7. ทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วย พืช สัตว์ป่า น้ำ ดิน แร่ และวัสดุอื่นต่าง ๆ ทางธรรมชาติ

8. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปูนยีสถาน เป็นต้น

นฤมล ดันธสุเรศชัย (2533 : 13) ได้จำแนกแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้ ดังนี้

1. ประเภทบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น
2. ประเภททรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
3. ประเภทสื่อต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีและสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ

จากการจำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้ข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้มีอยู่รอบตัวเราทุกหนทุกแห่ง จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประเภท ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู เพื่อนในห้องเรียน เพื่อต่างห้องเรียน เพื่อนต่างโรงเรียน บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เป็นต้น
2. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิทยาการ ได้แก่ สถานที่ต่าง ๆ ภายในโรงเรียนและชุมชน เช่น ห้องสมุด วัด ตลาด ร้านค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โรงพยาบาล โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น
3. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง คลอง ทะเล สวนสาธารณะ ป่าไม้ ต้นไม้ ไร่ ไร่นา อุทยานแห่งชาติ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น
4. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรม เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น หนังสือ ตำรา วารสาร นิตยสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณา รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย และสื่อ บทเรียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ เป็นต้น

5. ลักษณะของแหล่งเรียนรู้

จัดได้ 3 ประเภท คือ

5.1 แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนพฤกษชาติ ภูเขา แม่น้ำ ทะเล น้ำพุร้อน ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฝนตก แดดออก น้ำท่วม ความแห้งแล้ง

5.2 แหล่งเรียนรู้ที่จัดขึ้นหรือสร้างขึ้น ซึ่งมีในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ได้สะดวกรวดเร็ว

5.3 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง พ่อแม่ พระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในอาชีพแขนงต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสถานที่ประกอบการ ร้านค้า หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น (เอกสาร คน. ที่ 5/2545)

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ (2544 : 29) กล่าวถึงลักษณะของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. จัดบรรยากาศแหล่งเรียนรู้ให้เป็นสภาพจริง/เหมือนสภาพจริง
2. จัดทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้พอเพียง
3. ปรับสภาพของสถานที่เรียนรู้ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองให้มากที่สุด
4. จัดบริเวณโรงเรียนให้เกิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งสนับสนุนทางการเรียน
5. จัดศูนย์วิทยากรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย
6. จัดกิจกรรมส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายโดยเน้นผู้เรียนเป็น

ศูนย์กลาง

7. การร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน ดูแลสภาพแวดล้อมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในและนอกโรงเรียน

6. ปัญหาและข้อจำกัดในการใช้แหล่งเรียนรู้

จากการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2545 : 45-46) พบว่าปัจจุบันแหล่งเรียนรู้ที่จะใช้เป็นแหล่งจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งด้วยตนเองและผ่านการจัดกิจกรรมของผู้สอนยังมีสภาพปัญหาที่ควรปรับปรุงแก้ไขหลายประการ คือ

6.1 สื่อไม่ทันสมัย

6.2 แหล่งความรู้ที่ตีมีจำนวนจำกัด ขาดความหลากหลายของรูปแบบของแหล่งการเรียนรู้

6.3 ระบบข้อมูลไม่ทันสมัยพอต่อการวางแผนหรือตัดสินใจดำเนินการพัฒนาต่อหรือแก้ปัญหาทันทั่วถึง

6.4 มีข้อจำกัดด้านคุณภาพและศักยภาพของบุคลากรในการผลิตและพัฒนาสื่อเทคโนโลยีทางการศึกษาและการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

7. แหล่งเรียนรู้ในตำบลหนองเหล็ก

แหล่งเรียนรู้ที่จะใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในตำบลและที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ

7.1 แหล่งเรียนรู้กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้าย บ้านหนองหญ้าม้า ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง เลขที่ 127 หมู่ที่ 3 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางสมพร โสลา

7.2 แหล่งเรียนรู้กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายพื้นเมือง บ้านโพธิ์ทอง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง เลขที่ 10 หมู่ที่ 3 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางลำไพร ทะแยง

7.3 แหล่งเรียนรู้กลุ่มทอเสื่อกกบ้านสว่างพัฒนา ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 5 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นายบุญเรือง साโคตร

7.4 แหล่งเรียนรู้กลุ่มทอเสื่อกกบ้านสว่างพัฒนา ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 5 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นายบุญเรือง साโคตร

7.5 แหล่งเรียนรู้กลุ่มทอเสื่อกกบ้านสวนกล้วย (ลายขีดและลายกระจับ) ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางอุไร กะริยะ

7.6 แหล่งเรียนรู้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนาล้อม (แปรรูปสมุนไพรมะขาม) ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 9 บ้านนาล้อม ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางพิสมัย ศรีบุญมี

7.7 แหล่งเรียนรู้กลุ่มผลิตหมอนปักทอง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 18 บ้านโนนสูง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางลำดวน สิทธิจันทร์

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

1. ความหมายของการจัดการ

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของการจัดการ ไว้ดังนี้

กู๊ด (Good. 1973 : 348) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง เทคนิควิธีการเฉพาะประกอบไปด้วยการวางแผน (Planning) การจัดการองค์กร (Organizing) และการควบคุม (Controlling)

ลีลา สีนานุเคราะห์ (2530 : 24) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง วิธีขั้นตอนหรือรูปแบบในการปฏิบัติงานของผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาหรือผู้บริหารทุกระดับทุกสายงาน ทุกประเภทหรือองค์การในการจัดหรือบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ (Input) ให้มีผลออกมา (Output) มีคุณภาพและคุ้มค่าสูงอย่างรวดเร็ว ถูกต้องและประหยัด

สุรินทร์ ม่วงทอง (2538 : 5) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลงานตามวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2539 : 1) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการออกแบบและรักษาสภาพแวดล้อม ซึ่งบุคคลจะทำงานร่วมกันในกลุ่ม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือหมายถึง กระบวนการเพื่อให้บรรลุ จุดมุ่งหมายขององค์กร โดยใช้การวางแผน การจัดระบบและรูปองค์การ การจัดกำลังคน การสั่ง หรือดำเนินการ การควบคุมมนุษย์ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การเงิน ทรัพยากรข้อมูลของ องค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ธงชัย สันติวงษ์ (2541 : 24) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง ภารกิจของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคน (ที่เรียกว่าผู้บริหาร) ที่เข้ามาทำหน้าที่ ประสานให้การทำงานของบุคคลที่ต่างฝ่ายต่างทำและไม่อาจประสบความสำเร็จจากการแยกกันทำ ให้สามารถบรรลุสำเร็จได้ด้วยดี

วิชรี มนต์ขลัง (2554 : 14-15) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง การปฏิบัติการของผู้บริหารหน่วยงานเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการใช้ทรัพยากรการบริหาร คือ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์และวิธีการ โดยใช้วิธีการต่าง ๆ คือ การวางแผน การจัดการองค์การ รวมถึงการบริหารบุคคล การบริหารด้านเทคโนโลยีและการ จัดสรรงบประมาณ

จำเนียร พลหาญ (2553 : 2) ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรโดยใช้กระบวนการ วางแผน การจัดการองค์การ ทรัพยากรการบริหารในองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล สูงสุด

สรุปได้ว่า การจัดการ หมายถึงกระบวนการในการบริหารทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ โดยใช้วิธีการต่าง ๆ คือ การวางแผน การจัดการองค์การ การบริหารบุคคล การบริหารด้านเทคโนโลยี การบริหารงบประมาณ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายได้อย่างมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2. หลักการบริหาร

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงหลักการบริหารไว้หลายท่าน ดังนี้

2.1 หลักการบริหารต่าง ๆ 14 หลัก คือ (Fayol, 1949 : 1841-1925)

2.1.1 การแบ่งงานกันทำ

2.1.2 อำนาจโดยชอบธรรม

2.1.3 วินัย

- 2.1.4 เอกภาพของสายการบังคับบัญชา
- 2.1.5 เอกภาพของคำสั่ง
- 2.1.6 หลักผลประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตัว
- 2.1.7 การให้รางวัลตอบแทน
- 2.1.8 การรวมอำนาจ
- 2.1.9 ลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชา
- 2.1.10 คำสั่ง
- 2.1.11 ความเสมอภาค
- 2.1.12 ความมั่นคงของพนักงาน
- 2.1.13 ความคิดริเริ่ม
- 2.1.14 ความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในองค์กร

จากหลักการบริหาร ฟาโยล สามารถสรุปได้ว่า การแบ่งงานกันทำมีประโยชน์ เพราะเป็นการแบ่งภาระและงานในองค์กร องค์กรต้องมีหัวหน้าซึ่งมีอำนาจโดยชอบธรรมตามตำแหน่ง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่จะมีขึ้นก็ต่อเมื่อมีบทลงโทษวิธีรักษาระเบียบวินัยในองค์กร ได้ดีที่สุดต้องอาศัยการมีผู้บังคับบัญชาที่ดีในทุกระดับขององค์กร การมีข้อตกลงที่แน่ชัดและยุติธรรมระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง ลูกจ้างต้องได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวตามหลักเอกภาพของสายการบังคับบัญชา ตามหลักเอกภาพของคำสั่งองค์กรควรมีหัวหน้าคนเดียว และมีแผนเดียวเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ผลประโยชน์ของส่วนรวมย่อมมีความสำคัญเหนือกว่าผลประโยชน์ของคนงาน การให้รางวัลตอบแทนควรเป็นไปอย่างเที่ยงธรรม และเป็นที่ยอมรับของฝ่ายนายจ้างและฝ่ายลูกจ้าง องค์กรจะมีการกระจายอำนาจมากน้อยแค่ไหน นั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ โครงสร้างองค์กรมีลักษณะเป็นลำดับชั้นของสายการบังคับบัญชา ซึ่งมีหัวหน้าในชั้นต่าง ๆ ผู้น้อยสองคนที่มีผู้บังคับบัญชามีความสำคัญมาก หัวหน้ามีหน้าที่สร้างบรรยากาศให้สมาชิกทุกคนในแต่ละระดับมีความรู้สึกรู้ว่า ภายในองค์กรนั้นมีความเสมอภาค และกรณีสุดท้ายความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกภายในองค์กรมีความสำคัญมากและเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในองค์กร

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารมีดังนี้ (Follett, 1941 : 1868-1933)

2.2.1 ให้มองความขัดแย้งไปในแง่ดี ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาและบางครั้งอาจก่อให้เกิดผลดีก็ได้วิธีจัดการความขัดแย้งมีสามวิธีคือ การยึดครอง การประนีประนอมและการรวมตัว

2.2.2 มนุษย์ไม่ชอบรับคำสั่ง คนสั่งจึงต้องอาศัยศิลปะ โดยพยายามทำให้ผู้รับคำสั่งมีความรู้สึกรู้ว่าคำสั่งนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต้องปฏิบัติตามโดยอัตโนมัติ และต้องพยายามทำ

ให้ผู้รับคำสั่งมีความรู้สึกว่าคุณำสั่งนั้นมาจากองค์การส่วนรวมไม่ได้มาจากคนสังคนใดโดยเฉพาะเป็น
การส่วนตัว

2.2.3 เรื่ององค์การเป็นเรื่องของทุกฝ่ายทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายคนงาน
ทั้งสองฝ่ายต่างมีความรับผิดชอบร่วมกันในการที่จะวางแผนและจัดการนโยบายต่าง ๆ

2.2.4 หลักการบริหารที่ดี ได้แก่ หลักที่ให้ความสำคัญต่อเรื่องการ
ประสานงาน ซึ่งจะต้องดำเนินการไปตามหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1) การประสานงานและการควบคุมจะต้องเกิดขึ้นระหว่างหัวหน้าแผนก
ต่าง ๆ แทนที่จะส่งเสริมให้มีการประสานงานและการควบคุมจากข้างบนสู่ข้างล่าง

2) ก่อนที่องค์การจะตัดสินใจทำอะไร เจ้าหน้าที่ขององค์การระดับ
ผู้จัดการทั้งหลายควรปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด

3) การประสานงานต้องมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไม่หยุดอยู่กับที่ เพราะในทางปฏิบัติเมื่อเราสามารถแก้ไขปัญหาในการประสานงานในครั้งหนึ่งแล้ว สิ่งที่ย่อมเกิดขึ้นตามมาคือเรามักเผชิญกับปัญหาใหม่ ซึ่งต้องอาศัยความพยายามร่วมกันอีกครั้งหนึ่งอีกด้วย เป็นไปอย่างต่อเนื่องอย่างนี้โดยไม่จบสิ้น

สรุปได้ว่า หลักการบริหาร คือการรวมตัวของมนุษย์เพื่อทำกิจกรรมบางอย่าง
มีการประสาน การลำดับชั้นของสายงานบังคับบัญชา การแบ่งงานตามหน้าที่มีหน่วยงานหลัก
และหน่วยงานช่วย โดยการประสานงานเป็นหลักการบริหารที่สำคัญที่สุด

3. กระบวนการบริหารจัดการ

นักวิชาการได้อธิบายกระบวนการบริหารจัดการไว้ดังนี้

ฟาโยล (Fayol) เป็นผู้ทีวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบมูลฐานของการจัดการ ว่ามี 5
ประการ (POCCC) ปัจจุบันเรียกว่า กระบวนการจัดการ มีดังนี้ (วัชร มนต์คลัง. 2554 : 17-18 ;
อ้างอิงจาก สุรินทร์ ม่วงทอง. 2538 : 10)

3.1 การวางแผน (Planning) คือ การรักษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์
ในอนาคต แล้ววางแผนปฏิบัติไว้

3.2 การจัดการหน่วยงาน (Organizing) การจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือ
องค์การออกเป็นหน่วยงานย่อย ๆ การจัดสรรคนเข้าทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ

3.3 การสั่งการบังคับบัญชา (Commanding) คือ การสั่งให้คนทำงานตามที่
มอบหมายให้

3.4 การประสานงาน (Coordination) คือ การจัดระเบียบการทำงานไม่ให้
ก้าวก่ายกัน ประสานงานกันโดยราบรื่นไม่ขัดแย้งกัน

3.5 การควบคุม (Controlling) คือ การควบคุมให้พนักงานปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตามระเบียบหรือข้อบังคับที่วางไว้

คูลิค และเออร์วิค (Gulick & Urwick. 1936 : 41) ได้นำหลักการของฟาโยลมาปรับปรุงประยุกต์กับการบริหารราชการ เขาได้เสนอแนะการจัดหน่วยงานทำเนียบแก่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในที่สุดได้คำตอบสั้น ๆ คือ POSDCoRB ซึ่งหมายถึงกระบวนการบริหาร 7 ประการ ดังนี้

P = Planning หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

O = Organizing หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน

S = Staffing หมายถึง การจัดตัวบุคคล เป็นการบริหารด้านการจัดบุคลากร อันได้แก่ การจัดหาอัตรากำลัง การพัฒนาบุคลากร

D = Directing หมายถึง การอำนวยการ นับแต่การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมการปฏิบัติงาน

Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน

R = Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงาน ได้แก่ ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบ

B = Budgeting หมายถึง การงบประมาณ การจัดทำงบประมาณ บัญชีการใช้จ่ายเงิน และการควบคุมด้านการเงิน

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารจัดการ อาจเป็นไปตามแนวคิดของ ฟาโยล ว่ามี 5 ประการ คือ การวางแผน การจัดการหน่วยงาน การสั่งการบังคับบัญชา การประสานงานและการควบคุม ส่วนคูลิคและเออร์วิค กล่าวถึงการบริหารมี 7 ประการ คือ การจัดวางโครงการหรือแผนปฏิบัติการ การจัดหน่วยงานหรือกำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การบริหารจัดการด้านบุคลากร การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงานและการบริหารงบประมาณ

4. ทฤษฎีการบริหาร

สมคิด บางโม (2540 : 39-41) ได้รวบรวมทฤษฎีการบริหารไว้ ดังนี้

4.1 การบริหารตามทฤษฎีเชิงระบบ (System theory)

การบริหารตามทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นโดยนักชีววิทยาและนักฟิสิกส์ ตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่าองค์การหนึ่ง ๆ สามารถมองเป็นระบบหนึ่ง ๆ ได้ โดยระบบหนึ่ง ๆ นั้นหมายถึง ชุดขององค์ประกอบที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพเพื่อมุ่งสู่จุดหมายองค์การร่วมกัน ดังนี้ 1) ปัจจัย

ป้อนเข้า (Input) คือ ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน วัสดุอุปกรณ์ เงิน ข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็นต่อการผลิตสินค้าหรือให้บริการ 2) กระบวนการเปลี่ยนแปลง (Transformation Processes) จากการใช้ศักยภาพทางการบริหารและเทคโนโลยีขององค์กร เพื่อเปลี่ยนปัจจัยป้อนเข้าให้เป็นปัจจัยป้อนออก 3) ปัจจัยป้อนออก (Output) ประกอบด้วย ผลผลิต การให้บริการหรือผลลัพธ์อื่น ๆ ที่องค์กรผลิตขึ้น 4) ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เกี่ยวกับผลลัพธ์และสถานะขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม

สรุปได้ว่า การบริหารตามทฤษฎีเชิงระบบ โดยเฉพาะคุณลักษณะของระบบเปิดจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร ในอันที่จะกำหนดบทบาทและทำหน้าที่ของตน เพื่อประสานกิจกรรมต่าง ๆ สู่การบรรลุจุดหมายขององค์กร ป้องกันความเสี่ยง จัดหาทรัพยากร และพลังงานเข้าสู่องค์กรเพื่อความเติบโตก้าวหน้า การเลือกทางเลือกเพื่อบรรลุจุดหมายอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างความสมดุลภายในองค์กร และการนำผลข้อมูลกลับมาเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาอย่างเป็นวงจรต่อเนื่อง

4.2 ทฤษฎีการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Theory)

ในขณะที่นักทฤษฎีทัศนะดั้งเดิมพยายามที่จะหาวิธีการที่ดีที่สุด หรือพยายามหาหลักการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อใช้ในการบริหาร หมายความว่า การที่ใครจะเป็นผู้บริหารที่มีความสามารถได้ ต้องทำการศึกษาเข้าใจในวิธีการหรือหลักการเหล่านั้นแล้วนำไปประยุกต์ใช้แต่เนื่องจากสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้ง่ายอย่างที่เราคิด หลักการบางประการบางครั้งได้ก่อให้เกิดผลทางลบด้วย เช่น หลักการแบ่งงานกันทำตามความถนัด ก่อให้เกิดการสร้างอาณาจักรแข่งขัน เพื่อบรรลุจุดหมายขององค์กรมากกว่าองค์กรโดยรวม นอกจากนั้นหลักการบางประการอาจใช้ได้ดีในหนึ่งแต่อาจขาดประสิทธิภาพในที่หนึ่ง เป็นต้น ดังนั้น นักทฤษฎีการบริหารตามสถานการณ์จึงเชื่อว่า หลักการบริหารงานที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับสถานการณ์หนึ่ง ๆ เท่านั้นไม่สามารถนำเอาชุดของหลักการที่กำหนดไว้แบบสำเร็จรูปแล้วไปใช้อย่างได้ผลทุกสถานการณ์ ในสถานการณ์ที่แตกต่างไป ผู้บริหารอาจกำหนดหลักการเพื่อเป็นเงื่อนไขหรือแนวการบริหารในสถานการณ์นั้น ๆ ได้ โดยอาจบูรณาการหลักการจากทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งผู้บริหารจะต้องสามารถวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะแต่ละสถานการณ์นั้นเพื่อกำหนดแนวทางให้เหมาะสมกับโครงสร้างองค์กร ทรัพยากร และผู้ปฏิบัติงานในองค์กร

4.3 ทฤษฎีการบริหารแนวใหม่

ทฤษฎีการบริหารแนวใหม่ ประกอบด้วย

4.3.1 ทฤษฎี Z เป็นหลักการบริหารแบบญี่ปุ่น มีหลักการที่สำคัญ คือ ความมั่นคงในงาน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับผิดชอบเป็นปัจเจกบุคคล เพิ่มคุณภาพ

มีนโยบายความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง เน้นการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการ เปิดโอกาสในอาชีพที่กว้างขึ้น และควมมีคุณภาพชีวิตทั้งในการทำงานและครอบครัว

4.3.2 การบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management : TQM)

โดยมุ่งความสำคัญไปที่ความรับผิดชอบต่อการผลิตหรือการให้บริการที่มีคุณภาพร่วมกันกระตุ้นให้คนงานแต่ละฝ่ายมุ่งพัฒนาคุณภาพของงาน หลักการบริหารนี้มีพื้นฐานมาจากหลักการควบคุมคุณภาพ หลักการบริหารนี้มีพื้นฐานมาจากหลักการควบคุมคุณภาพโดยรวม ที่ได้เน้นความมีพันธะผูกพันกับองค์กร การบูรณาการความพยายามในการปรับปรุงคุณภาพโดยรวม ที่ได้เน้นความมีพันธะผูกพันกับองค์กร การบูรณาการความพยายามในการปรับปรุงคุณภาพ เพื่อบรรลุจุดหมายขององค์กร และการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยกำหนดหลัก

10 ประการ เพื่อพัฒนาคุณภาพของงาน ดังนี้

- 1) ให้มีพันธะผูกพันระยะยาวเพื่อปรับปรุงผลผลิตและบริการ
- 2) ให้นำปรัชญาใหม่ ๆ มาใช้ในการปรับปรุงคุณภาพ
- 3) สร้างคุณภาพกับผลผลิตเป็นอันดับแรก
- 4) สร้างความจงรักภักดีและความเชื่อถือระยะยาว
- 5) ปรับปรุงระบบการผลิตและการให้บริการอยู่เสมอ
- 6) ให้มีการอบรมบุคลากร
- 7) ให้มีสภาวะการเป็นผู้นำ
- 8) จัดบรรยากาศแห่งความกล้า ทำงานด้วยความเป็นสุข
- 9) จัดอุปสรรคระหว่างหน่วยงานเพื่อความเป็นทีม
- 10) ขจัดคำขวัญหรือคำชักชวนเพื่อให้ปรับปรุงคุณภาพ เพราะอาจเป็น

สาเหตุให้คุณภาพและการผลิตตกต่ำเสียเอง

- 11) ขจัดการใช้มาตรฐานการทำงานและเป้าหมายเชิงปริมาณระดับล่าง

แต่ใช้ภาวะผู้นำแทน

- 12) เปลี่ยนจุดเน้นจากมุ่งปริมาณเป็นคุณภาพ
- 13) มีแผนงานให้การศึกษาและการพัฒนาตนเอง
- 14) ให้ยึดถือการเปลี่ยนแปลงเป็นภารกิจแห่งตน

4.3.3 การบริหารแบบเน้นวัตถุประสงค์ เป็นทฤษฎีการบริหารที่จะจัดให้แต่

ละบุคคลใดทำงานและมีความรับผิดชอบต่อเต็มที่ มีทิศทางในการทำงานร่วมกันที่ชัดเจน แน่นนอน มีการทำงานเป็นทีม ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานระหว่างวัตถุประสงค์ของบุคคลและวัตถุประสงค์ขององค์กรเป็นไปด้วยดีและเรียบร้อย และควรคำนึงถึงหลักการ ดังนี้

1) ความสำเร็จของกิจการใด ๆ ขึ้นอยู่กับการที่ฝ่ายบริหารทุกคนและทุกระดับในองค์กรต้องเข้าใจวัตถุประสงค์รวมขององค์กร วัตถุประสงค์ของหน่วยงานที่อยู่เหนือขึ้นไป วัตถุประสงค์ของหน่วยงานอื่นที่อยู่เหนือขึ้นไป วัตถุประสงค์ของหน่วยงานอื่น ในระดับเดียวกัน และวัตถุประสงค์ของหน่วยงานที่ตนรับผิดชอบ

2) การมีส่วนร่วม เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกหรือผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ถือเป็นกาให้เกียรติ ให้ความสำคัญ จูงใจให้สมาชิกผูกมัดตนเองเข้ากับวัตถุประสงค์ที่ตนเองมีส่วนร่วมกำหนดขึ้นมา โดยจะใช้ความพยายามหาวิธีการต่าง ๆ มากกระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น

3) การให้มีข้อมูลย้อนกลับจากผลการดำเนินงาน เน้นการตรวจสอบและการรายงานเป็นระยะ ๆ เพื่อปรับปรุงแก้ไขในการปรับวัตถุประสงค์หรือวิธีการดำเนินงาน

4) การกำหนดระยะเวลาให้ชัดเจน ทั้งในขั้นตอนการกำหนดวัตถุประสงค์ การเตรียมการ การดำเนินงาน และการรายงานผล

4.3.4 การรื้อปรับระบบ หมายถึง การจัดรูปแบบกระบวนการทำงานขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลง ประสบการณ์ ตลอดจนวิทยาการต่าง ๆ ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าสูงสุดแก่ลูกค้า เสมือนหนึ่งการเริ่มต้นประกอบธุรกิจใหม่ ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายให้การทำงานดีขึ้นในหลาย ๆ ด้าน เช่น ต้นทุน คุณภาพ การบริหารและความรวดเร็ว

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการบริหารแนวใหม่ ประกอบด้วยทฤษฎีการบริตาม ทฤษฎีเชิงระบบ ซึ่ง เป็นการมององค์กรเป็นระบบ ๆ หนึ่ง โดยมีปัจจัยป้อนเข้า ปัจจัยป้อนออก และข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งในการบริหารนั้น ผู้บริหารต้องคำนึงถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของความเป็นระบบ เปิดมาใช้ให้เป็นประโยชน์ สำหรับทฤษฎีการบริหารตามสถานการณ์ เชื่อว่าไม่มีการทำงานใดที่ดีที่สุดสำหรับทุกสถานการณ์ ผู้บริหารจึงต้องมีทักษะเชิงมนทัศน์ค่อนข้างสูง เพื่อให้ความสามารถวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อการตัดสินใจเลือกหลักการหรือวิธีการ บริการ ที่เหมาะสมได้ ส่วนทฤษฎีการบริหารแนวใหม่ ซึ่งประกอบไปด้วย ทฤษฎี Z การบริหารคุณภาพโดยรวม การบริหารงานแบบเน้นวัตถุประสงค์และการรื้อปรับระบบ โดยรวมมีหลักการที่สำคัญ คือ ความมั่นคงในงาน การมีส่วนร่วมในงาน รับผิดชอบต่อกาให้บริการที่มีคุณภาพ ให้บรรลุวัตถุประสงค์รวมขององค์กร และการจัดรูปแบบกระบวนการขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าสูงสุด

หลักการเบื้องต้นการประกอบอาชีพในชุมชน

สุธีระ ประเสริฐสรรพ (2554 : 7-14) กล่าวถึงหลักการเบื้องต้นการประกอบอาชีพในชุมชน ดังนี้

1. เงินกับอาชีพ

ปฏิเสธไม่ได้ว่าในสมัยนี้เมื่อพูดถึงเรื่องการทำอาชีพ เราต้องพูดถึงรายได้ที่เป็นเงิน จึงต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่าจริง ๆ นั้น “เงินมาจากไหน” คนทั่วไปคิดว่าเงินมาจากคนอื่นที่เราเอาของหรือแรงงานไปแลกมา หากถามไล่เรียงต่อไปว่าคนที่จ่ายเงินให้เรานั้น เขาได้เงินมาจากไหน เขาก็จะตอบอย่างเดียวกันว่าได้มาจากคนอื่น สุดท้ายแล้วอาจมีบางคนพบต้นตอของเงินว่ามาจากโรงพิมพ์ธนบัตรรัฐบาล ถ้ารัฐบาลพิมพ์ธนบัตรได้เอง ทำไมไม่แก้ปัญหาความยากจนโดยพิมพ์ธนบัตรออกมาแจกแก่จน หากพิมพ์ไม่อื่น เงินจะเป็นของทาง่าย คนทั้งหลายไม่จำเป็นต้องดิ้นรนทำงานหาเงินจากคนอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้เงินที่ทุกคนมีจะลดค่าลง หากถึงจุดที่ไม่มีใครต้องการมันจะเป็นกระดาษเปื้อนหมึกที่ไร้ค่าทันที เมื่อใช้ซื้ออะไรไม่ได้ การขาดแคลนและความยากจนก็ยังคงอยู่ เราได้เงินมาจากการแปรรูปทรัพยากรให้ผู้อื่น ชาวนาทแปรทรัพยากรที่ดิน น้ำ ปุ๋ย แรงงานให้เป็นข้าวเพื่อได้เงินมาจากโรงสี และเรื่อย ๆ ไป

สรุปได้ว่า เงินมาจากทรัพยากร คนที่อยากได้เงินจึงต้องแปรทรัพยากรให้เป็นของที่คนอื่นต้องการเราเรียกการทำเช่นนี้ว่า “ทำอาชีพ”

2. อาชีพมีลักษณะอย่างไร

อาชีพมี 2 ลักษณะ คือ

2.1 อาชีพที่ทำเพื่อให้มีปัจจัยเพื่อการดำรงชีพของตนเอง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ทำกินเองใช้เอง” ตัวอย่างการทำอาชีพ คือ เลี้ยงไก่ไว้กินไข่เอง ปลูกผักกินเอง ปลูกฝ้ายทอผ้าเอง ฯลฯ สังคมสมัยก่อนมักจะเป็นเช่นนี้ จนกระทั่งมีระบบที่ใช้เงินเป็นเครื่องมือแลกเปลี่ยน

2.2 อาชีพที่ทำเพื่อเอาเงินจากคนอื่น หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ทำขายคนอื่น” อาชีพอย่างนี้ต้องผลิตสิ่งที่คนอื่นต้องการ และมีภูตตายตัวว่า หากผลิตได้น้อยกว่าความต้องการมันจะมีราคาสูง หากผลิตมากเกินไป จะมีราคาต่ำ การทำอาชีพผลิตเพื่อขายคนอื่นจึงมีโอกาสล้มเหลว เพราะ รายได้ขึ้นอยู่กับราคา

3. การอยู่คู่กันของอาชีพ 2 ลักษณะ

การ “ทำกินเองใช้เอง” เราจะไม่มีขาย และจะทำให้คนอื่นไม่มีรายได้(จากเรา) หมายความว่า คนอื่นจะขาดโอกาสทำอาชีพประเภท “ทำขายคนอื่น” (ขายเรา) ถ้าทุกคนทำอาชีพประเภทกินเองใช้เองกันหมด อาชีพทำขายคนอื่นจะไม่มีในโลกนี้ เพราะไม่มีผู้ซื้อ เช่นเดียวกับเงินไม่มีค่า เหมือนย้อนโลกไปสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นไปได้ ในความเป็น

จริงเราไม่สามารถผลิตทุกอย่างเองได้ เช่น เราทำนาฬิกาข้อมือเองไม่ได้ เราไม่มีโรงไฟฟ้าหลังบ้าน ไม่มีโรงงานผลิตรถยนต์ใช้เอง คนเรามีทรัพยากรจำกัดและไม่เท่ากัน คือ มีทุน มีความรู้ มีทักษะ มีวัตถุดิบ มีเทคโนโลยี มีเวลา ฯลฯ ไม่เท่ากัน เราจึงต้องทำอาชีพที่เราทำแล้ว ดีกว่า ตัวอย่างเช่น หากจะทำอาชีพเพื่อกินเองใช้เอง ต้องหมายความว่าทำแล้วดีกว่าซื้อเขาคำว่า ดีกว่า แสดงถึงการเปรียบเทียบ ซึ่งมีหลายเรื่องให้เทียบ เช่น ปลุกผักกินเองดีกว่าซื้อเขา เพราะถูกกว่า หรือปลอดภัยกว่าก็ได้ หากเลือกอาชีพประเภท “ทำขายคนอื่น” เช่น เราเอาเวลาของเราไปรับจ้าง (ขายแรงงาน) ก็มีเงินพอมือซื้อผักก็ได้ เมื่อทรัพยากรเวลาของเราหมดไปกับการทำงานรับจ้างแล้ว เราไม่มีเวลาเหลือมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน เราก็อาจให้คนอื่นเช่าที่ดินปลุกผักก็ได้ เป็นการใช้ทรัพยากร(เวลาและที่ดิน)ที่ ดีกว่า การทำกินเองใช้เอง

4. ทรัพยากร “แรงงาน-เวลา”

หน่วยงานทรัพยากรที่สำคัญอีกหน่วยหนึ่งคือ แรงงาน-เวลา แรงงานเกิดจากมี คน เวลาเกิดจากมี เวลา ดังนั้น เราจะเห็นหน่วยนี้ในชื่อ “คน-เวลา” ทรัพยากร “คน-เวลา” แสดงความผูกพันกันอยู่ของคนและเวลา เพราะถ้ามีคนแต่ไม่มีเวลาหรือมีเวลาแต่ไม่มีคน จะไม่เกิดการงานและทรัพยากรนี้มีค่าเป็นศูนย์ คนเป็นทรัพยากรทำงานที่ค่อนข้างจำกัด เพราะมีเงื่อนไขประกอบมา บางงานต้องเลือกเพศ บางงานต้องจำกัดอายุ หรือต้องมีคุณสมบัติเบื้องต้นบางประการ เวลาก็เป็นทรัพยากรที่จำกัด เพราะเราหยุดโลกไม่ให้หมุนไม่ได้ ดังนั้น ข้อมูลทรัพยากรแรงงานและเวลาจึงสำคัญมาสำหรับอาชีพการผลิตบนฐานทรัพยากรเมื่อมีจำกัด จึงต้องรู้จักแบ่งมาใช้อย่างฉลาด

5. การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการผลิต

เมื่อเรามีทรัพยากร แรงงาน-เวลา แล้ว เราต้องฉลาดในการตัดสินใจใช้ ทรัพยากรนี้ทำงานในสิ่งที่ ดีกว่า หรือ ได้มากที่สุด การรู้ว่าทำอะไรที่ดีที่สุด คือ การรู้เชิงเปรียบเทียบในสิ่งที่ต่างกัน เช่น เปรียบเทียบระหว่างปลุกผักกับทำนา เป็นต้น

การวิจัยปฏิบัติการ

1. ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ

นักศึกษา ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัย ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้คล้าย ๆ กันดังนี้

เคมมิสและแม็คแท็กการ์ด (Kemmis and McTaggart. 1988 : 89 – 91) ให้ความหมายของคำว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ว่า หมายถึงรูปแบบของการรวบรวมคำถามที่เกิดจากการสะท้อนกลับจากผลการปฏิบัติงานของตนเอง โดยผู้มีส่วนร่วม

สถานการณ์ของสังคม เพื่อทำการปรับปรุงหลักการและความถูกต้องของสังคมหรือการจัด การศึกษารวมทั้งเป็นการสร้างความเข้าใจในการปฏิบัติงานและสถานการณ์ที่เป็นอยู่
คอเรย์ (Corey. 1953 : 154 ; อ้างถึงใน ชาตรี มณีโกศล. 2540 : 24 – 25) ให้ ความหมายของคำว่า Action Research ว่าหมายถึง กระบวนการที่ผู้ปฏิบัติงานได้พยายามที่จะ ศึกษาปัญหาของพวกเขาโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างความถูกต้อง รวมทั้งประเมินผลการตัดสินใจและการกระทำนั้น

อรัญญา สุธาสิโนบล (2544 : 66 – 69) กล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการเป็นรูปแบบ ของการศึกษาค้นคว้าแบบสิ่งสะท้อนตนเองเป็นหมู่คณะของผู้ปฏิบัติงานโดยนำเอาหลักการทาง วิทยาศาสตร์มาใช้ในการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง เฉพาะจุด ซึ่งจะทำการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทันทีอันจะส่งผลต่อการปฏิบัติงานให้มีคุณภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ประวิต เอรวรรณ์ (2545 : 5) สรุปความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ หมายถึง กระบวนการศึกษาและค้นคว้าร่วมกันอย่างเป็นระบบของกลุ่มปฏิบัติงานเพื่อทำความเข้าใจต่อ ปัญหาหรือข้อสงสัยที่กำหนดเผชิญอยู่และให้ได้แนวทางการปฏิบัติงานหรือวิธีการแก้ไขปรับปรุงที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในการปฏิบัติงาน

สรุปการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง เป็นการศึกษาค้นคว้า ร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้แนวทางแก้ไขปัญหาการปรับปรุง และการพัฒนางาน

2. จุดมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการ

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2547 : 11 -15) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการ ว่า เพื่อเป็นการหาวิธีการหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงหรือพัฒนางานที่ปฏิบัติอยู่ เป็นประจำให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันปัญหาอันเป็นสาเหตุของการ ปฏิบัติงานนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ใช้กระบวนการและวิธีการอย่างเป็นระบบจนได้แนวทางวิธีการ แก้ปัญหาหรือปรับปรุงพัฒนางานนั้น ๆ ซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จและมี ประสิทธิภาพมากขึ้น ความมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการ คือ การแก้ปัญหาในชั้นเรียน เป็นวิธี ที่ประยุกต์มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นปัญหาที่อยู่ในบริบทของสังคมนั้น โดยไม่มุ่งที่จะนำ ผลการวิจัยไปอ้างอิงโดยทั่ว ๆ ไปการวิจัยปฏิบัติการเป็นการมุ่งเพื่อแก้ปัญหาอย่างเดียว โดยครุมี ส่วนอย่างมากในกระบวนการเป็นการแก้ปัญหาที่มีอยู่ให้ได้แนวทางการแก้ปัญหาหรือปรับปรุง และพัฒนาให้ดีขึ้น

พิสนุ พงศ์ศรี (2549 : 15 -18) วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ นั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นความพยายามในการหาความรู้เพื่อแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ด้วยการนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ปฏิบัติจริงในบริบทของพื้นที่ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยตั้ง อยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ความรู้สามารถเกิดขึ้นจากความมุ่งมั่นร่วมใจที่จะปฏิบัติและเรียนรู้ ร่วมกัน กระบวนการหาความรู้ใหม่ในลักษณะนี้ไม่จำเป็นต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ

ภายนอกเท่านั้น แต่สามารถสร้างกลไกเพื่อสร้างความรู้ใหม่โดยปฏิบัติได้เอง การวิจัยปฏิบัติการคือการนำแนวคิดไปสู่การปฏิบัติโดยมีเจตจำนงที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมด้วยการเพิ่มองค์ความรู้สู่สังคมนั้น ทั้งนี้จะเป็นการใช้งานองค์ความรู้ภายใต้บริบทที่เป็นจริง มีการศึกษาสถานการณ์ในสังคมโดยมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นเพื่อเพิ่มความเข้าใจในปรากฏการณ์อันจะนำไปสู่การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงตนเองได้

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการ คือ การหาวิธีการแก้ปัญหาหรือปรับปรุงและพัฒนางานที่ปฏิบัติที่ยังไม่พอดี ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รูปแบบของกิจกรรมในการสร้างความรู้ใหม่ของการวิจัยปฏิบัติการจะเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในทุก ๆ กิจกรรม ใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบมีส่วนร่วม เน้นความร่วมมือโดยเสมอภาค สร้างความรู้เพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสังคมที่ดีขึ้น ผลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะได้ทั้งองค์ความรู้ใหม่และความสามารถใหม่ในการผลิตความรู้

3. ลักษณะสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการ

มีนักการศึกษาหรือนักวิชาการได้กล่าวไว้ดังนี้

อรัญญา สุธาสิโนบล (2544 : 82 – 85) กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการ มีหลายประการดังนี้

1. เริ่มต้นจากความต้องการจะปรับปรุงงานให้ดีขึ้น โดยค้นพบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติเอง
2. มุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะจุด เฉพาะเรื่อง
3. เป็นการวิจัยเชิงพัฒนาเพื่อปรับปรุงผลการปฏิบัติงาน
4. เป็นการวิจัยเพื่อประเมินตนเองของผู้ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง
5. เป็นการวิจัยซึ่งผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประสบปัญหาเอง ย่อมจะดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าการวิจัยของบุคคลภายนอก
6. เป็นการวิจัยเพื่อวิเคราะห์งาน วางแผนเพื่อปรับปรุงงานนั้นให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
7. เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมเปลี่ยนแปลงและวิธีการ
8. เป็นการวิจัยที่มีผลการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะ ๆ เพื่อให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติงานอันจะนำไปสู่การปรับปรุงการทำงานในระยะต่อไป
9. เป็นการวิจัยเพื่อดำเนินการภายใต้สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ปกติ
10. มีการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเป็นระยะต่อเนื่อง
11. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับเรื่องที่วิจัย
12. เป็นการวิจัยที่ไม่ยึดแบบแผน เนื่องจากเป็นการวิจัยที่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะจุด เฉพาะเรื่องที่จะแก้ไขเท่านั้น
13. การดำเนินการวิจัย มีการทดสอบแบบสมมติฐานโดยการปฏิบัติจริง

14. การประเมินผลการวิจัยมุ่งพิจารณาขอบเขต วิธีการแก้ปัญหา กระบวนการวิจัยและนำผลการวิจัยมาใช้ปรับปรุงงานเฉพาะเรื่อง

4. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการ

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีเป้าหมายหลักเพื่อพัฒนาและปรับปรุงสภาพ การเรียนการสอนจริงในโรงเรียนของครูให้มีประสิทธิภาพ กระบวนการหรือขั้นตอนของการวิจัย ปฏิบัติการที่สำคัญและมีผู้นำมาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาอย่างแพร่หลายมีอยู่ 5 กระบวนการ ได้แก่ กระบวนการของ Kurt Lewin , John Elliott , มหาวิทยาลัย Denkin , David Ebbutt และ Jammes McKeman อย่างไรก็ตามแม้ว่ากระบวนการวิจัยปฏิบัติการจะมีหลายรูปแบบแต่ หลักการหรือมโนทัศน์สำคัญหรือวิธีการต่างก็มีความใกล้เคียงและคล้ายคลึงกัน ดังรายละเอียดของแต่ละกระบวนการต่อไปนี้

ประวิต เอรวรรณ (2545 : 11 – 20) กล่าวว่ากระบวนการวิจัยมีดังนี้

1. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin มีการประยุกต์ใช้มากในการ วิจัย เพื่อจัดการหรือทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กระบวนการของ Lewin จะมีลักษณะการ ตัดสินใจแบบบันไดเวียน ซึ่งเริ่มต้นจากการสำรวจสภาพการณ์ปัจจุบัน และการกำหนดขอบเขต ปัญหาให้ชัดเจน วางแผนแล้วลงมือปฏิบัติและประเมินผลที่เกิดขึ้น ดังนั้นขั้นตอนการปฏิบัติการ วิจัยของ Lewin จึงประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การค้นหาความจริง การดำเนินการ และการวิเคราะห์ผลรายละเอียดกระบวนการปฏิบัติการ จะเริ่มต้นตามลำดับดังนี้

1.1 กำหนดแนวคิด (Idea) ที่ต้องการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงการ ปฏิบัติงาน กลุ่มผู้ปฏิบัติจะร่วมกันพิจารณาว่าจะเริ่มปรับปรุงส่วนไหนของงาน สิ่งใดเป็นปัญหาที่ แท้จริงและสิ่งใดจะเป็นผลกระทบที่ตามมา แนวคิดทั่วไปนี้เกิดจากการสำรวจสภาพการณ์ เบื้องต้น ซึ่งผลที่ได้จากการสำรวจนี้ กลุ่มผู้วิจัยปฏิบัติการจะนำไปกำหนดเป็นแผนในการปฏิบัติ

1.2 ร่วมกันวางแผนทั่วไป (General Plan) กลุ่มร่วมกันพิจารณาว่าจะ เปลี่ยนแปลง ณ จุดใดก่อน จะใช้วิธีการใดในการแก้ไขปรับปรุง

1.3 กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงาน (Action Steps) เป็นการแตกแผน ออกเป็นแผนย่อย ๆ อีกดังต่อไปนี้

1.3.1 เริ่มต้นขั้นแรกด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีการที่ใช้ในการปรับปรุง งาน และมองไปยังผลที่คาดว่าจะได้รับ ก่อนที่จะเริ่มต้นด้วยความรอบคอบ วางแผนการติดตาม แล้วร่วมกันพิจารณาเพื่อประเมินว่าวิธีการนั้นสามารถปฏิบัติได้จริงเพียงใด ต้องมีการสังเกตและ สะท้อนผลที่เกิดขึ้น ในขั้นแรกนี้อย่างชัดเจนเพื่อเป็นสารสนเทศในการวางแผนขั้นตอนที่สองหรือ ขั้นตอนต่อ ๆ ไป

1.3.2 เริ่มดำเนินการปฏิบัติงานในแผนที่สองแล้วติดตามตรวจสอบ ประเมินผล แล้ววางแผนใหม่ไปเรื่อย ๆ ถ้ายังไม่ได้รับคำตอบหรือปัญหายังไม่คลี่คลาย

แนวคิดสำคัญในกระบวนการวิจัยของ Lewin ที่กลุ่มนักวิจัยต้องมีหรือ ต้องปฏิบัติให้ได้มีอยู่ 3 ประการคือ

- 1) การอาศัยความร่วมมือกัน (Collabrative) ของผู้ปฏิบัติงานทุก
ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่ม
- 2) การอาศัยการเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม (Group Dynamics) โดยการ
ปฏิบัติงานจะใช้กระบวนการกลุ่มเป็นเครื่องมือ
- 3) การสะท้อนสะท้อนผลตามวงบันไปเวียน (Spiral Reflective)

2. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ John Elliott เป็นผู้หนึ่งที่บุกเบิกการวิจัย
ปฏิบัติการ เพื่อปรับปรุงการจัดการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในประเทศ
อังกฤษ โดยเขียนบทความชิ้นแรกชื่อ What Active Research in School ? ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.
1978 ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการเริ่มต้นด้วยการให้ผู้วิจัยกำหนดความคิดทั่วไปแล้วสำรวจสภาพ
เบื้องต้น กำหนดแผน นำแผนไปใช้ กำกับติดตามการใช้แผนที่เกิดขึ้นแล้วสำรวจสภาพการณ์อีก
ครั้งเพื่อนำไปปรับเปลี่ยนความคิดเพื่อเริ่มวงจรใหม่ Elliott เห็นว่าความคิดทั่วไปเป็นสิ่งที่ชี้
ความก้าวหน้าของการปฏิบัติ ส่วนการสำรวจสภาพการเบื้องต้นเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงและ
การปฏิบัติตามแผนคือกระบวนการที่ดำเนินการต่อไป แนวความคิดที่ John Elliott ประยุกต์
จากแนวคิดของ Lewin ได้แก่ความคิดที่ว่านักวิจัยสามารถปรับเปลี่ยนแนวความคิดทั่วไปได้ใน
วงจรใหม่ Elliott เห็นว่าในการสำรวจการวิเคราะห์และการกำกับติดตามสามารถกระทำได้ในแต่
ละวงจร ไม่ใช่จะกำหนดในขั้นตอนเริ่มต้นเท่านั้น บางครั้งนักวิจัยพบว่า ปัญหาที่ดำเนินการ
วิเคราะห์หรือการกำหนดปัญหาในการวิจัยนั้น บางครั้งนักวิจัยพบว่า ปัญหาที่กำลังดำเนินการ
วิจัยไม่ใช่ปัญหาที่แท้จริง ก็ควรเปลี่ยนแปลงความคิดทั่วไปแล้วเริ่มต้นใหม่ อย่างไรก็ตาม
แนวความคิดของ Elliott ยังคงไม่แตกต่างไปจากแนวความคิดของ Lewin ในส่วนที่เป็นขั้นตอน
การวิจัยเพราะยังมีลักษณะเป็นขั้นบันไดเวียน

3. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin ในประเทศ
ออสเตรเลีย Stephen Kemmis และคณะได้นำแนวคิดของ Lewin มาประยุกต์ใช้ในการวิจัย
ปฏิบัติการเพื่อปรับปรุงการศึกษาของออสเตรเลีย จนได้รับการยอมรับและเผยแพร่ออกไปอย่าง
กว้างขวาง แนวคิดดังกล่าวได้แก่ การวิจัยปฏิบัติการ หรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นขั้นตอน
การวิจัยปฏิบัติการ จึงต้องกำหนดจุดสนใจร่วมกันเมื่อได้จุดสนใจร่วมกันแล้วจะนำไปสู่การปฏิบัติ
ที่สำคัญ 4 ประการที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจรถัดไปนี้

- 3.1 การพัฒนาแผนการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสิ่งที่ปัญหา ซึ่งเป็นการ
ปฏิบัติงานการวางแผนที่ต้องมีการยืดหยุ่นและต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นใน
อนาคตที่อาจส่งผลกระทบต่อแผนที่กำหนดไว้ได้
- 3.2 การปฏิบัติตามแผนซึ่งเป็นการดำเนินการตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้
อย่างละเอียดรอบคอบและมีการควบคุมอย่างสมบูรณ์
- 3.3 การสังเกตการณ์ปฏิบัติ เป็นการบันทึกข้อมูล หลักฐาน หรือร่องรอย
ต่าง ๆ อย่างมีวิจรรย์ญาณเกี่ยวกับผลที่ได้จากการปฏิบัติ ซึ่งสารสนเทศนี้จะนำไปสู่การ
สะท้อนและปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างเข้าใจถูกทาง

3.4 การส่งเสริมและสะท้อนผลการปฏิบัติ เป็นกระบวนการทบทวนการปฏิบัติจากบันทึกที่ได้จากการสังเกตว่าได้ผลอย่างไร มีปัญหาหรือข้อขัดแย้งอย่างไร เพื่อเป็นฐานการวางแผนในวงจรต่อไป ดังนั้นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin จึงประกอบด้วยจุดสำคัญทั้ง 4 จุด คือ การวางแผน การปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งมีการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็น “เกลียวสว่าน” ไปในทั้ง 4 ที่ไม่อยู่นิ่งและไม่จบลงด้วยตนเอง

4. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ David Ebbutt ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ Kemmis และ Elliott ว่าเป็นการประยุกต์ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการของ Lewin มาใช้ ซึ่งไม่เป็นเพียงแค่การศึกษาข้อเท็จจริงที่มีอยู่เท่านั้น หากยังรวมถึงการศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อนำมาประกอบการอธิบายการ การสรุป การกำหนดระยะเวลา การตรวจสอบความเป็นไปได้ ซึ่งการวิจัยปฏิบัติการทั้ง 3 รูปแบบนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า ถ้านักวิจัยต้องการที่จะย้อนกลับไปยังจุดเริ่มต้นอีกครั้ง นักวิจัยต้องดำเนินการวิจัยซ้ำรอยขั้นตอนเดิมเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว Ebbutt จึงได้เสนอเพิ่มเติมว่า แนวทางที่เหมาะสมในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ คือ การพิจารณาแต่ละขั้นตอนใดสำเร็จหรือไม่สำเร็จ โดยดูได้จากข้อมูลย้อนกลับขณะดำเนินการ หากขั้นตอนใดสำเร็จก็ดำเนินการต่อไป แต่ถ้าขั้นตอนใดไม่สำเร็จก็ปรับเปลี่ยนแผนการใหม่ เฉพาะขั้นตอนนั้นไม่ต้องย้อนกลับไปเริ่มต้นใหม่ สำหรับรูปแบบของ Ebbutt การดำเนินการวิจัยปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้นั้น ประกอบด้วยกิจกรรมหลายกิจกรรม นอกจากนี้ขณะดำเนินการนักวิจัยยังสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่องกันไปบนแนวเส้นตรง ถ้ากิจกรรมกำหนดให้ไม่สามารถปฏิบัติได้บรรลุวัตถุประสงค์ในทางตรงกันข้ามถ้ากิจกรรมนั้นไม่เหมาะสม นักวิจัยก็สามารถปฏิบัติได้เป็น 2 กรณี คือ

4.1 ปรับปรุงแก้ไขแนวคิดทั่วไป

4.2 ปรับปรุงแก้ไขแผนงานทั่วไป

จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างระหว่างรูปแบบของ Ebbutt กับ 3 แบบแรก ที่กล่าวมาก่อนหน้าที่กล่าวคือ ขั้นตอนการวิจัยใน 3 รูปแบบแรกประกอบด้วย ขั้นตอนการวางแผนการปฏิบัติการ และการสะท้อนผลปฏิบัติ โดย Lewin กับ Kemmis ใช้ประโยชน์จากการสะท้อนผลปฏิบัติเพื่อปรับปรุงและแก้แผนปฏิบัติการ ส่วน Elliott ใช้ข้อมูลจากการสะท้อนผลปรับปรุงแก้ไขความคิดทั่วไปทั้ง 3 รูปแบบดังกล่าว ไม่ได้กล่าวถึงกรณีที่กิจกรรมภายในแผนสามารถปฏิบัติได้เหมาะสมหรือประสบผลสำเร็จว่าควรทำอย่างไร ส่วนรูปแบบของ Ebbutt จะเสนอทางออกให้ด้วยในกรณีที่ขั้นตอนการวิจัยไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์

5. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ James Mckeman ได้เสนอวงรอบการวิจัยปฏิบัติการที่ยืดเฮอร์ยะเวลาในการปฏิบัติงานและกิจกรรมหลัก โดยวงจรปฏิบัติที่ 1 เริ่มจากการระบุปัญหาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติ และมีการปรับปรุงการปฏิบัติงานนั้น เมื่อปฏิบัติงานนั้นจนครบวงจรแล้วก็เริ่มระบุปัญหาในการปฏิบัติงานและกิจกรรมใหม่ในวงรอบปฏิบัติที่ 2 และต่อไปเรื่อย ๆ กิจกรรมในแต่ละวงรอบ ดังนี้

- 5.1 การนิยามปัญหาในสถานการณ์ที่นักวิจัยประสบอยู่ในการปฏิบัติงาน
 5.2 การประเมินความต้องการจำเป็นที่จะปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงาน
 5.3 การกำหนดสมมติฐาน เป็นการกำหนดผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหลังจากปฏิบัติแล้ว

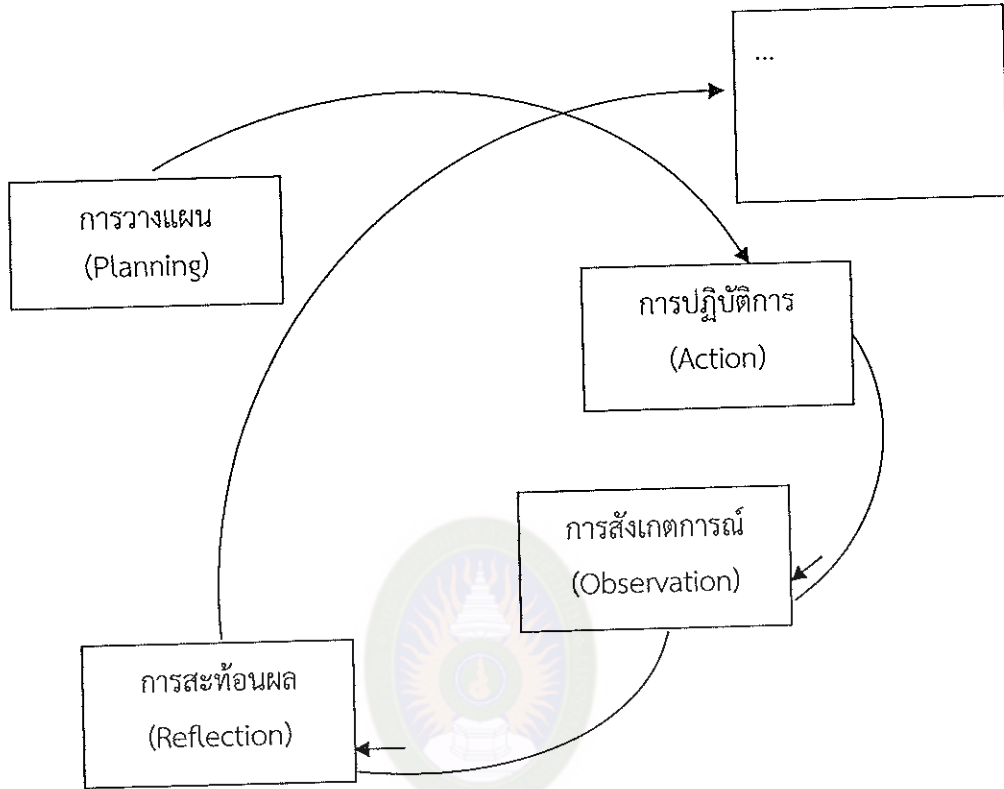
- 5.4 พัฒนาแผนปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ต้องทำอย่างละเอียดรอบคอบ
 5.5 ลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนดและบันทึกข้อมูลการปฏิบัติไว้
 5.6 ประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ Ebbutt
 5.7 ตัดสินใจในการดำเนินการกิจกรรมในช่วงเวลาต่อไป

จากกระบวนการวิจัยปฏิบัติการที่กล่าวมาทั้งหมด 5 กระบวนการนั้น จะเห็นว่ามักจะเริ่มกระบวนการวิจัยด้วยการกำหนดปัญหา หรือจุดที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขและนำไปสู่ขั้นตอนใหญ่ ๆ 3 ขั้นตอนคือ การวางแผน การลงมือปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลการปฏิบัติ ซึ่งก็คือการปฏิบัติงานที่เป็นระบบนั่นเอง แต่จุดเด่นของการวิจัยปฏิบัติการนอกเหนือจากความเป็นระบบแล้วคือ การดำเนินการนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือและการร่วมกันทำเป็นกลุ่ม รวมทั้งต้องมีการสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อการปรับปรุงสิ่งที่กำลังดำเนินการ เปลี่ยนแปลงหรือให้ได้ผลดียิ่งขึ้น โดย Kemmis และ McTaggart ได้กล่าวถึงหลักการพิจารณาว่าเป็นกระบวนการวิจัยปฏิบัติการหรือไม่อยู่ 4 ประการ คือ

1. เป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่สิ่งที่ทำตามปกติ แต่ต้องเป็นระบบและได้รับความร่วมมือจากกลุ่ม
2. ไม่เป็นเพียงการแก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่เท่านั้น แต่ต้องเกิดจากแรงกระตุ้นที่ต้องการพัฒนาปรับปรุงพัฒนางานที่ตนเองปฏิบัติอยู่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
3. ไม่ใช่การปรับปรุงพัฒนางานของผู้อื่น แต่เป็นการทดสอบสมมติฐานเพื่ออธิบายสภาพการณ์อย่างเดียว แต่ต้องเป็นระบบที่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ตัวนักวิจัยและสถานการณ์แวดล้อม ก็ควรต้องคำนึงถึงและพิจารณากระบวนการที่ได้ลงมือว่าสอดคล้องเป็นไปตามหลักการดังกล่าวหรือไม่ เพื่อให้เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงานหรือแก้ไขอย่างแท้จริง
4. การวิจัยปฏิบัติการไม่ใช่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จะมองในแง่การทดสอบสมมติฐานเพื่ออธิบายสถานการณ์อย่างเดียว แต่ต้องเป็นระบบที่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งตัวนักวิจัยและสถานการณ์แวดล้อม

สรุปได้ว่าการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ตามแนวคิดของ Kemmis และ McTaggart ประกอบด้วย 4 ขั้น PAOR ดังนี้

- ขั้นที่ 1 การวางแผน (Planning)
- ขั้นที่ 2 การปฏิบัติการ (Action)
- ขั้นที่ 3 การสังเกตการณ์ (Observation)
- ขั้นที่ 4 การสะท้อนผล (Reflection)

ภาพประกอบที่ 1 วิจารณ์แสดงกระบวนการดำเนินการวิจัย ตามแนวคิดของ Kemmis และ McTaggart ประกอบด้วย 4 ชั้น PAOR

บริบทของพื้นที่ตำบลหนองเหล็ก

ตำบลหนองเหล็ก ได้แยกการปกครองจากตำบลเหล่า เมื่อปี พ.ศ. 2508 เดิมประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันตำบลหนองเหล็ก แบ่งการปกครองออกเป็น 20 หมู่บ้าน มีนายสวัสดิ์ กาหลง เป็นกำนันคนปัจจุบัน มีพื้นที่ทั้งหมด 95.8 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 59,881.25 ไร่ เป็นที่ราบสูงทางทิศตะวันตก ลาดสู่ทางตะวันออก ทำให้เกิดสภาพที่ลุ่มสลับที่ตอนลักษณะลูกคลื่นปานกลาง ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม มีลูกคลื่นสลับบางส่วน

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลเหล่า, ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอกอสมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลกุดรัง, ตำบลนาโพธิ์ กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลห้วยเตย กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลดอนกลาง อำเภอกอสมพิสัย และตำบลนาโพธิ์

กิ่งอำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

จำนวนหมู่บ้าน 20 หมู่บ้าน ที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเต็มทั้ง 20 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 11 บ้านหัน
 หมู่ที่ 2 บ้านวังซอนจิก หมู่ที่ 12 บ้านหนองเหล็ก
 หมู่ที่ 3 บ้านหนองหญ้าฆ่า หมู่ที่ 13 บ้านโคกสว่าง
 หมู่ที่ 4 บ้านหมากมาย หมู่ที่ 14 บ้านหนองเหล็กพัฒนา
 หมู่ที่ 5 บ้านคูเหนือ หมู่ที่ 15 บ้านสว่างพัฒนา
 หมู่ที่ 6 บ้านหนองแวง หมู่ที่ 16 บ้านหัน
 หมู่ที่ 7 บ้านสวนกล้วย หมู่ที่ 17 บ้านโพธิ์ทอง
 หมู่ที่ 8 บ้านโคกสี หมู่ที่ 18 บ้านโนนสูง
 หมู่ที่ 9 บ้านนาล้อม หมู่ที่ 19 บ้านหนองสระพัง
 หมู่ที่ 10 บ้านโนนสูง หมู่ที่ 20 บ้านหนองหญ้าฆ่า

ประชากร ทั้งสิ้น 9,550 คน แยกเป็น ชาย 4,767 คน หญิง 4,782 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 90 คน /ตารางกิโลเมตร จำนวน 2,094 ครัวเรือน

อาชีพ อาชีพเกษตรกร จำนวน 1928 ครัวเรือน อาชีพค้าขาย จำนวน 43 ครัวเรือน อาชีพรับจ้าง จำนวน 94 ครัวเรือน อาชีพรับราชการ จำนวน 29 ครัวเรือน ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ป่าดินแดน-วังกง ในปัจจุบันตำบลหนองเหล็ก เป็นป่าเสื่อมโทรม และถูกเกษตรกรบุกรุกทำลาย จนทางราชการโดยสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) ได้ออกเอกสารสิทธิ์ สปก. 4-01 ให้ราษฎรเข้าทำกินทางเหนือพื้นที่ป่าเพียงบางส่วนเท่านั้น

มวลชนจัดตั้ง ลูกเสือชาวบ้าน จำนวน 2 รุ่น 221 คน ไทยอาสาป้องกันชาติ จำนวน 1 รุ่น 121 คน กองทุนเพื่อความมั่นคงของชาติ จำนวน 1 รุ่น 234 คน ตำรวจอาสาประจำหมู่บ้าน จำนวน 1 รุ่น 300 คน

ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่ การรวมกลุ่มของประชาชน จำนวนกลุ่มทุกประเภท แยกเป็น กลุ่มออมทรัพย์ 20 กลุ่ม กองทุนหมู่บ้าน 20 กองทุน กลุ่มอาชีพ 7 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้าย บ้านหนองหญ้าฆ่า ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง เลขที่ 127 หมู่ที่ 3 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางสาวพร โสลา
2. กลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายพื้นเมือง บ้านโพธิ์ทอง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง เลขที่ 10 หมู่ที่ 3 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางลำไพ ทะแยง
3. กลุ่มทอเสื่อกกบ้านสว่างพัฒนา ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

หัวหน้ากลุ่ม คือ นางสาวบุรณี แสนองอาจ

4. กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านสวนกล้วย ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 5 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นายบุญเรือง साโคตร

5. กลุ่มทอเสื่อกกบ้านสวนกล้วย (ลายขีดและลายกระจับ) ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางอุไร กะริยะ

6. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนาล้อม (แปรรูปสมุนไพร) ตำบล หนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 9 บ้านนาล้อม ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางพิสมัย ศรีบุญมี

7. กลุ่มผลิตหมอนปักทอง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ตั้ง หมู่ที่ 18 บ้านโนนสูง ตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้ากลุ่ม คือ นางลำดวน สิทธิจันทร์

จุดเด่นของพื้นที่ สภาพภูมิประเทศการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประชาชนร้อยละ 95 มีอาชีพทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาข้าว เป็นอาชีพหลัก ลองลงไปที่ปลูกพืชไร่ จำพวก อ้อย มันสำปะหลังหรือการเลี้ยงวัวพื้นเมือง เป็นต้น

ประชาชนมีความรัก ความสามัคคี ในการอนุรักษ์ วัฒนธรรม หรือประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นเป็นอย่างดี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องการจักสาน การทอ การประดิษฐ์หรืออื่น ๆ ซึ่งทำด้วยมือ ยังคงมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ประชาชนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่เป็นสาธารณะประโยชน์ หรือมีส่วนร่วม แต่หากการทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ ต่อการเลี้ยงชีพแน่นอน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็กจึงต้องส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพเพิ่มเติมขึ้นในตำบล เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั่นเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. งานวิจัยในประเทศ

ขวัญชัย ช้วนา (2554 : 171 - 172) ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนโดยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนบ้านโจดศิริราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า

1. ผลการวิเคราะห์การจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพผู้เรียนโดยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนบ้านโจดศิริราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการจัดการกิจกรรมโดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อต้องการ

สืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับคนรุ่นใหม่ เพราะเป็นการแสดงออกถึงประเพณี วัฒนธรรม ของท้องถิ่นที่มีคุณค่า

จากการวิจัยครั้งนี้ ได้จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนโดยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 4 ฐาน 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 การทำพานบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมที่ 2 พิธีการบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมที่ 3 ตาจำ กิจกรรมที่ 4 เศรษฐกิจพอเพียง โดยแต่ละกิจกรรม แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) เรียนรู้รากเหง้า 2) บอกเล่าองค์ประกอบ 3) รอบคอบพิธีการ 4) สืบสานภูมิปัญญา

2. ผลการวิเคราะห์คุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการ คือ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย มีจิตสาธารณะ ของนักเรียนโรงเรียนบ้านโจดศิริราษฎร์บำรุง โดยการเรียนรู้จาก 4 ฐาน 4 กิจกรรม 4 ขั้นตอน พบว่า จากการประเมินผลส่วนใหญ่อยู่ในระดับดี จำนวน 10 คน และดีเยี่ยม จำนวน 1 คน เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยจากการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการเป็นรายข้อจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย คือ ข้อที่ 3 ด้านมีวินัย เฉลี่ย 2.27 ข้อที่ 1 รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เฉลี่ย 2.09 ข้อที่ 2 ซื่อสัตย์สุจริต เฉลี่ย 2.09 ข้อที่ 4 ใฝ่เรียนรู้ เฉลี่ย 2.09 ข้อที่ 7 รักความเป็นไทย เฉลี่ย 2.00 ข้อที่ 8 มีจิตสาธารณะ เฉลี่ย 2.00 ข้อที่ 6 มุ่งมั่นในการทำงาน เฉลี่ย 1.81 และ ข้อที่ 5 อยู่อย่างพอเพียง เฉลี่ย 1.72

3. ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการพัฒนา คุณภาพผู้เรียน โดยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนบ้านโจดศิริราษฎร์บำรุง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีค่าเฉลี่ยรวมทั้งหมดเท่ากับ 4.19 ซึ่งมีความพึงพอใจในระดับพึงพอใจมาก แสดงว่า การจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพผู้เรียนโดยแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความ สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนและชุมชน

วัชรภรณ์ พิรุณ (2553 : 90 - 93) ได้ศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ของ แหล่งเรียนรู้ตามอัยาศัย สวนยายเฮ้า บ้านโนนจาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า

1. สภาพปัจจุบันปัญหาของแหล่งเรียนรู้ตามอัยาศัย สวนยายเฮ้า บ้านโนนจาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีสภาพปัจจุบันปัญหาแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1.1 จุดแข็งภายในบริเวณบ้านโนนจาน ที่ตั้งแหล่งเรียนรู้ตามอัยาศัย สวนยายเฮ้า ชาวบ้านในชุมชนได้มีการรวมกลุ่มการนำเอาสมุนไพรมาแปรรูปเพื่อออกจำหน่ายใน รูปแบบที่หลากหลาย เช่น กลุ่มแปรรูปสมุนไพร การนำสมุนไพรมาเป็นลูกประคบ การนำ สมุนไพรตากแห้งแล้วบรรจุห่อ กลุ่มผลิตตุ๊กตาจากผักตบชวา เพื่อออกจำหน่ายได้ผลผลิตดี เช่นกัน พื้นที่มีลำคลอง เหมาะแก่การทำนา ทำให้ได้ข้าวหอมมะลิ 105 ที่มีคุณภาพ คนชุมชนมี ความเข้มแข็ง

1.2 จุดอ่อน เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ได้ร่วมกันแปรรูปสมุนไพรเพื่อออกจำหน่าย ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองต้องออกไปส่งหรือออกไปจำหน่ายสมุนไพร หรือผลิตภัณฑ์ ทำให้ลูกหลานต้องอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย จึงเป็นภาวะเสี่ยงในการเกิดปัญหาเด็กขาดความอบอุ่น

1.3 โอกาสในการพัฒนาภายในแหล่งเรียนรู้ตามอัยาศัยสวนยายเข้า เป็นลักษณะธรรมชาติมีการจัดการเรียนรู้ให้กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

1.4 ข้อจำกัดในการพัฒนา นอกจากผู้จัดแหล่งเรียนรู้มีความต้องการที่จะช่วยเหลือเยาวชนลูกหลานที่อยู่ในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงให้ได้รับการเติมเต็มในกระบวนการเรียนรู้และทักษะชีวิต ให้เยาวชนปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ คือผู้จัดการเรียนรู้ต้องการตอบแทนคุณบ้านเกิด เพื่อเป็นตัวอย่างในการปลูกฝังจิตสำนึกรักบ้านเกิด

2. กระบวนการจัดการศึกษาตามอัยาศัย แหล่งเรียนรู้ สวนยายเข้า บ้านโนนจาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีกระบวนการเรียนรู้ จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในฐานการเรียนรู้ ทำให้เกิดกระบวนการในการศึกษากระบวนการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหาของแหล่งเรียนรู้สวนยายเข้า

2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้สวนยายเข้า

2.3 ประเมินผลการศึกษากระบวนการจัดการศึกษาตามอัยาศัยแหล่งเรียนรู้สวนยายเข้า

พรณี เสี่ยงบุญ (2553 : 117 - 119) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนบ้านหนองบัวคู อำเภอนาดูน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 พบว่า

1. สภาพก่อนการพัฒนาการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษานั้น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนไม่เพียงพอ ขาดแคลน และสภาพแวดล้อมในโรงเรียนไม่เอื้อต่อการเข้าไปศึกษาค้นคว้า โรงเรียนขาดแคลนทุนทรัพย์ ขาดทรัพยากรทุน คน และการทำงานเป็นทีม เนื่องจากเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก บุคลากรมีน้อยไม่เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา

2. ผลการดำเนินงานในรอบปีที่ 1 โดยภาพรวมของการดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนบ้านหนองบัวคู อำเภอนาดูน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ กระบวนการปฏิบัติและกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่นำใช้ล้วนมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผล ส่งผลให้โรงเรียนบ้านหนองบัวคู มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ มีฐานความรู้ด้านวิชาการ

คือ ห้องสมุดและห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ฐานความรู้ด้านส่งเสริมสนับสนุนวิชาการ คือ สอน ปานานาพันธ์และสวนเกษตร โรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น เป็นที่คาดหวังได้ว่าผลสัมฤทธิ์นักเรียน จะดีขึ้นในโอกาสต่อไป

3. สรุปผลการพัฒนาการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษา เพื่อจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนบ้านหนองบัวคู อำเภอนาดูน สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 ผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ความสามารถดำเนินการตามแผน ดำเนินการพัฒนา เกิดแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น 4 ฐาน คือ ฐานห้องสมุด ฐานห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ฐานสวนปานานาพันธ์ และฐานสวนเกษตรเพียงพอ จากการ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในครั้งนี้ ผู้ร่วมวิจัยและผู้ให้ข้อมูลจำนวน 30 คน ตอบแบบสอบถามความคิดเห็นต่อสภาพและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ใน สถานศึกษาในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.16 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 20 คน ตอบ แบบสอบถามความพึงพอใจต่อการใช้แหล่งเรียนรู้ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.56

บุญส่ง ศุภเดช (2549 : 107) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ บริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดนครราชสีมา ตาม ทัศนะของประธานกรรมการและครูประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ ปานกลางทั้งโดยรวมและรายด้านตามลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการ ปฏิบัติ ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และด้าน การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ทรงรัตน์ ศรีสารคาม (2553 : 145 - 146) ได้ศึกษากระบวนการสร้างความ ร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม พบว่า

1. กระบวนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ที่เหมาะสมกับโรงเรียนและชุมชนบ้านเม่นใหญ่ เป็นการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ที่มีในชุมชน โดยผ่านการวิเคราะห์บริบทของโรงเรียน วิเคราะห์บริบทของชุมชน ร่วมกัน กำหนดประเด็นที่จะสร้างความร่วมมือ และตั้งเป้าหมายในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โดยทุกขั้นตอนเป็นการร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2. เสนอแนวทางการสร้างความร่วมมือต่อการบริหารการศึกษาของ โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ จากการสร้างความร่วมมือในการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ที่เหมาะสมกับโรงเรียนและชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย สำรวจแหล่งเรียนรู้ชุมชน บ้านเม่นใหญ่ จัดเวทีเสวนาในชุมชน จัดสนทนากลุ่ม โดยมีปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอด

ชุดความรู้ การกำหนดคุณลักษณะของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สร้างข้อตกลงความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนบ้านเม่นใหญ่

3. นำเสนอกระบวนการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพชุมชนและโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ โดยได้เสนอผ่านกลุ่มเป้าหมายทั้งในชุมชนและกลุ่มเป้าหมายในโรงเรียน มีวิธีการนำเสนอผ่านที่ประชุมของชุมชนและโรงเรียน จัดทำสารสนเทศผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของโครงการศูนย์ทางไกลเพื่อพัฒนาการศึกษาและพัฒนาชุมชนและผลการดำเนินงานทำให้เกิดโครงการศึกษาดูงานบุคลากรในชุมชนร่วมกับบุคลากรในโรงเรียน เพื่อนำมาพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีในชุมชน และทางโรงเรียนได้นำนักเรียนเข้ามาเรียนในแหล่งเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้น

2. งานวิจัยต่างประเทศ

ปี. อินดริยันโต (Indriyanto. 1993 : 3418-A) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาอิทธิพลของแหล่งเรียนรู้ในบ้านกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับประถมศึกษาในประเทศอินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า ในระหว่างตัวแปรบ้านและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ผู้ปกครองและชุมชนมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เพราะผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์สูงขึ้น เมื่อเทียบกับแหล่งชุมชนใดก็ตามที่ได้รับความร่วมมือจากบ้านและแหล่งชุมชนน้อย ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็มีแนวโน้มต่ำลง

เซฟเฟอร์ (Sheffer. 1990 : 64-66) ได้ศึกษาเรื่องการจัดองค์การและการปรับปรุงสภาพแวดล้อมขององค์การการศึกษาต่อเนื่องระดับสูง ได้ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างการศึกษาแอตแลนติกตอนกลางของสหรัฐอเมริกา พบว่า การมีความรู้เกี่ยวกับองค์การและการปรับปรุงสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์เป็นรูปแบบครบวงจร มีส่วนประกอบ 7 ส่วน คือ สภาพแวดล้อม การคัดเลือก การมีโอกาสด้านการศึกษา การเป็นผู้นำ ความสามารถในการเรียนรู้ ความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์การและการปรับปรุงสภาพแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์การขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบขนาดใหญ่ ซึ่งรวมตัวแปรของการคัดเลือกการมีโอกาสด้านการศึกษา การเป็นผู้นำและความสามารถในการเรียนรู้

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การบริหารจัดการเรียนรู้ในชุมชนจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการการเรียนรู้ชุมชน ในการจัดการความรู้ ในด้านการสร้างความรู้สามารถสร้างความรู้จากการเรียนรู้ในห้องเรียนในชุมชน เกิดจากการจัดการความรู้ในห้องเรียนกับความรู้ในแนวสมัยใหม่ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในทุกด้าน โดยจะก่อให้เกิดการเรียนรู้สิ่งดี ๆ ในท้องถิ่นจากผู้รู้ในท้องถิ่นที่อุดมไปด้วยภูมิรู้ เปรียบเสมือนเป็น

ห้องสมุดเคลื่อนที่ในชุมชน จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะศึกษาการบริหารจัดการเรียนรู้เหล่านั้นเพื่อสนับสนุนการสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้

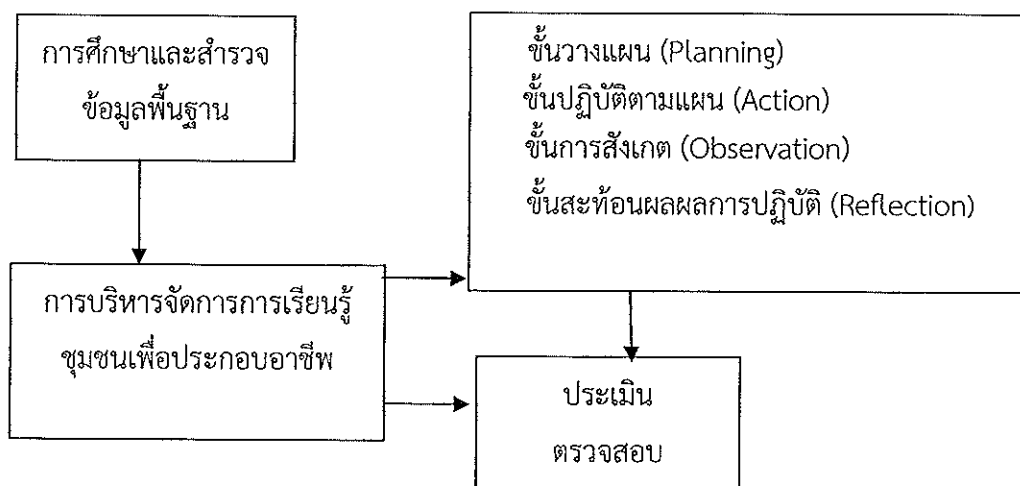
กรอบแนวคิดการวิจัย

เนื้อหาในการบริหารจัดการครั้งนี้ มุ่งบริหารจัดการเรียนรู้ชุมชนเพื่อประกอบสัมมาชีพ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเหล็ก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยมุ่งบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชน 4 แห่ง ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ชุมชนกลุ่มสตรีทอผ้าฝ้าย
2. แหล่งเรียนรู้ชุมชนกลุ่มทอเสื่อกก
3. แหล่งเรียนรู้ชุมชนกลุ่มแปรรูปสมุนไพร
4. แหล่งเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอาชีพหมอนฟักทอง

ขั้นตอนการดำเนินการบริหารจัดการและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อการบริหารจัดการการเรียนรู้ชุมชนเพื่อประกอบสัมมาชีพ ตามขั้นตอน 4 ขั้นดังนี้

1. ขั้นวางแผน (Planning)
2. ขั้นปฏิบัติตามแผน (Action)
3. ขั้นการสังเกต (Observation)
4. ขั้นสะท้อนผลผลการปฏิบัติ (Reflection)

ภาพประกอบที่ 2 วงจรแสดงกระบวนการดำเนินการวิจัย ตามแนวคิดของ Kemmis และ McTaggard ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน PAOR